

ZEKÂTIN TENMİYESİNİN FİKHÎ İMKÂN LARI INVESTMENT OF ZAKAT IN ISLAMIC LAW

MUSTAFA BÜLENT DADAŞ
DR.
DİB, DİN İŞLERİ YÜKSEK KURULU UZMANI

ABSTRACT

Zakat investment means investing and increasing the goods, which are collected as zakat, in various production areas on behalf of recipients. The idea of zakat investment is suggested with the aim of using the zakat goods more efficiently and making a permanent contribution to the poor, thus making the poor self-sufficient and even improving their economic condition to the level that they became zakat payers.

Zakat investment is more discussed in the context of investment made by the corporations which collect zakat before they transfer the goods to the recipients. According to the preferred argument, it is not permissible to invest zakat because zakat corporations do not have the authority to invest the zakat goods which they collect, and zakat is an obligation that should be performed immediately.

On the other hand, it is possible for the zakat corporation to invest zakat goods within a certain project providing that the titles of the goods are transferred to the recipients. However, the supervision of such an activity by public authorities is crucial in order to get sustainable and reliable results from such investments.

Keywords: Zakat, Investment of zakat, Transferring the title, Recipients of zakat, Immediate obligation.

ÖZ

Zekât malının tenmiyesi, zekât olarak toplanan malın, hak sahipleri lehine çeşitli üretim alanlarında istihdam edilerek artırılması anlamında kullanılmaktadır. Zekâtın tenmiyesi fikri, zekât malının daha verimli kullanılması ve fakire kalıcı bir katkı temin etmesi gayesi ile ortaya atılmış, fakiri kendi kendisine yetebilecek, hatta zekât verecek maddî seviyeye yükseltmek amacıyla mâtufluk olarak dile getirilmiştir. Zekâtın nemâlandırılması fikri daha çok, zekât toplayan müessese tarafından fakire temlik edilmeden üretim alanlarında istihdam edilmesi bağlamında tartışılmaktadır. Tercih edilen görüşe göre, zekât toplayan müessesenin, topladığı zekât malını nemâlandırma hususunda yetkisinin olmaması ve zekâtın fevrî bir vâcip olması sebebiyle nemâlandırması câiz değildir. Buna mukabil müessesenin, topladığı zekât malını belli bir proje dâhilinde hak sahibine temlik ederek nemâlandırması mümkündür. Ancak bu tür bir faaliyetin kamu otoritesi tarafından denetlenmesi, sürdürülebilir ve güvenilir bir nemâlandırma için büyük bir önemi haizdir

Anahtar Kelimeler: Zekât, Nemâlandırma, Temlik, Hak sahipleri, Fevrî.

Giriş*

Zekât, İslâm'ın üçüncü temel rüknü olup, Müslümanlar arasında iktisadî adaletin temini, fakir ile zengin arasındaki uçurumun giderilmesi bakımından toplumsal bazda ciddi katkısı olan malî bir ibadettir. Kur'ân'ı Kerîm'in yaklaşık otuz yerinde namaz ile birlikte zikredilmesi, zekâtın ne kadar önemli bir ibadet olduğunu göstermektedir. Buna binaen Hz. Peygamber, Kur'ân'ın emriyle¹ zekât toplama işini bizâtihi devlet görevi sayarak, İslâm'a giren kabilelere zekât memurları göndermiş, zekâtın dağıtımını da bizâtihi üstlenmiştir.² Hz. Osman dönemine kadar devlet tarafından toplanan zekât, bir takım suistimaller sebebiyle sadece emvâl-i zâhireden alınmaya başlanmış, altın, gümüş, para ve ticaret eşyaları gibi emvâl-i bâtineden olan mallarda³ zekâtı sarf etme görevi mükelleflere bırakılmıştır.⁴

* Bu makale, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı (İSAV) tarafından 03-04 Aralık 2016 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen "Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları" konulu 22. Milletlerarası tartışmalı ilmî bir toplantıda sunulan aynı başlıklı tebliğ'e dayanmaktadır.

¹ Tevbe, 9/103. Zekâtın devlet tarafından toplanmasının meşrûiyeti için bk. Alâüddin Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâ'i' u s-sanâ'i' fi tertîbi ş-şerâ'i'* nşr. Muhammed Adnan Derviş, Dârü l-hyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 2000, c. II, s. 135-137.

² Hz. Ebûbekir'in "namaz kılarız ancak zekât vermeyiz" diyenlere karşı "Vallahi namaz ile zekâtı ayıranlarla; namaz kılarım ama zekât vermem diye diretenlerle savaşırım." (Buhârî, "Zekât", 1; Müslim, "İmân", 32.) diyerek harp ilan etmesi, Yûsuf el-Karadâvî'nin ifadesiyle yeryüzünde fakirler adına yapılan ilk savaştır. Bk. Yûsûf el-Karadâvî, *Fikhü'z-zekât*, Müessesetü'r-Risâle en-Nâşirûn, Beyrut 2005, s. 67-71.

³ Zâhir ve bâtın mallarla ilgili değerlendirmeler için bk. Muhammed Süleyman el-Eşkar, "el-İlzâm bi'z-zekât fi'z-zâhiri ve'l-bâtın", *Ebhâs fikhîyye fi kadâyâ zekâti'l-muâsıra*, Dârü'n-Nefâis, Amman 2004, c. I, s. 128-131.

⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-Cessâs, *Şerhü Muhtasarı'l-Tahâvî*, nşr. İsmetullah İnâyet – Said Bekdaş, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2013, c. II, s. 384; Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût*,

XX. asrın ikinci yarısından itibaren Müslümanların ekonomik refahlarının artması ve İslâmî uyanışın hayatın her tarafında hissedilmesi, zekât hususunda da bir farkındalığın oluşmasına sebep olmuştur. Bunun bir tezahürü olarak, İslâm ülkelerinde zekâtı hak sahiplerine ulaştırmayı hedefleyen zekât müesseseleri kurulmuş⁵ ve bazı İslâm devletleri tarafından zekât kanunları çıkartılmıştır.⁶ Gündelik hayatta zekâtın bu denli gündeme alınması zekâtla ilgili ilmî çalışmaların yapılmasının da zeminini oluşturmuştur. Ülkemiz de dâhil olmak üzere, İslâm ülkelerinde zekât konulu konferanslar ve sempozyumlar⁷ düzenlenmiş, zekât bütün yönleriyle akademik araştırmaların konusu hâline gelmiştir. Özellikle asrın iktisadî alanlarla ilgili getirdiği yenilik ve değişiklikler, zekâtla ilgili fıkıh kitaplarında bulunmayan bir takım konuların tartışılmasını da gerekli kılmıştır.

Zekâtla ilgili güncel sayılabilecek konulardan biri de zekâtın tenmiyesi meselesidir. Klasik kaynaklarda devletin, topladığı zekât mallarını fakirler lehine sistemli bir şekilde nemâlandırıldığına dair bir mâlûmat yoktur. Zekâtın tenmiye edildiğine dair zikredilen bir takım veriler, hak sahiplerine ulaştırana kadar zorunlu bir tenmiyenin var olduğunun ötesine geçmemektedir.⁸ Konu, günümüzde “istismârü’z-zekât (استثمار الزكاة), tenmi-

Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ty., c. II, s. 174-175; Kâsânî, *a.g.e.*, c. II, s. 136-137. Bu konudaki tarihî uygulamalar ve rivayetler için bk. Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Kitâbü'l-emvâl*, nşr. Muhammed İmâra, Dârü's-Şurûk, Beyrut 1989, s. 675-683; İbn Zenceveyh, Humeyd b. Mahled, *Kitâbü'l-emvâl*, nşr. Şâkir Zib Feyyâd, Merkezü'l-Melik Faysal, Riyad 1986, c. III, s. 1147-1161.

Bazı araştırmacılar, 1901 yılına kadar Mağrib'te (Fas) zekâtın devlet eliyle toplandığı ve dağıtıldığını belirterek, devletin, zekât toplama vazifesini deruhte etmeye devam ettiğini ifade etmektedir. Bk. Muhammed b. Abdurrahman el-Hâfzâvî, *Ahkâmü istismâri emvâli'z-zekât ve tatbikâtühû*, <http://www.redoreg.com/Tcomplet/HAFDAOUI.pdf> (erişim: 17.10.2016).

⁵ Bu müesseselerin isimleri ve buldukları ülkeler için bk. Muhammed ez-Zuhaylî, “Takvîmü't-tatbikâti'l-muâsıra li'z-zekât icâbiyyât ve selbiyyât” *Mevsûatü kadâyâ İslâmiyye muâsıra*, Dârü'l-Mektebî, Dimaşk 2009, s. 582.

⁶ Söz konusu kanunlar ve zekât kanunları yapılırken dikkat edilmesi gereken hususlar için bk. Zuhaylî, *Takvîmü't-tatbikâti'l-muâsıra*, s. 584-585; Yûsuf Karadâvî, *Li key tenceha müesseseti'z-zekât fi't-tâtбіki'l-muâsır*, el-Ma'hedü'l-İslâmî li'l-Buhûs ve't-Tedrib, Cidde 1994, s. 13-62.

⁷ İslâm âleminde zekât konulu konferans/kongre/sempozyumlar ve ele aldığı konuların listesi için bk. Zuhaylî, *Takvîmü't-tatbikâti'l-muâsıra li'z-zekât*, s. 585-594.

⁸ Cessâs, *Şerhü Muhtasarü't-Tahâvî*, c. II, s. 274. Ali Özek, kadim fıkıh kitaplarında bu konunun bulunmaması ve fakihler tarafından tartışılmamış olmasının o dönemlerde yeterli nemâlandırma araçlarının bulunmamasından kaynaklandığını ifade etmiştir. Zira o dönemlerde zekât; hayvan, tarım ürünü ya da ticarî ürünler gibi aynı mallardan ibaret olup bu gibi malların nemâlandırılması o vakitte mümkün değildir. Ali Özek, “Zekâtın Nemâlandırılması”, *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekât*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2008, s. 363. Özek'in bu tespiti,

yetü'z-zekât (تنمية الزكاة) ve tavzîfü'z-zekât (توظيف الزكاة)” gibi isimlerle incelenmekte ve tartışılmaktadır.⁹

İslâm İşbirliği Teşkilâtı ve Râbıta'ya bağlı Fıkıh Meclisleri ile Hindistan Fıkıh Meclisi gibi uluslararası Fıkıh meclisleri tarafından özel bir gündemle ele alınan bu konu, Beytü'z-Zekât el-Kuveytiyye gibi zekât kuruluşlarının düzenlediği toplantılarda tartışılmış, zekâtle ilgili yazılan güncel fıkıh kitaplarında yerini almış ve çoğunluğu yüksek lisans tezi düzeyinde bazı tezlere konu olmuştur.¹⁰ İslâm âleminde yoğun bir şekilde tartışılan “zekâtın tenmiyesi” meselesi, bir takım sebeplerle ülkemizde hak ettiği şekilde incelenme imkânı bulamamıştır. Bunun sebepleri arasında:

- i. Zekât konusunda tam bir duyarlılığın oluşmaması/oluşturulamaması;
- ii. Zekât toplama ve dağıtımını hususunda devlet denetiminin bulunmaması;
- iii. Zekât toplayan bazı hayır kuruluşlarının, topladıkları zekât malında tasarruf ederken fikhî kaideleri umursamayan keyfi davranışlarından kaynaklanan suistimaller ve bunun sonucunda Müslüman kamuoyunda oluşan güven kaybı gibi hususları saymak mümkündür.

günümüzün üretim imkânları ve çeşitliliğinin geçmişe nispeten kıyaslanamayacak kadar zengin olması bakımından haklı görünse de her dönemin kendisine göre bir tenmiye ve üretim imkânının olması yönüyle verdiği hükme gerekçe olacak kadar haklı değildir. Özek'in bu düşüncesine Ahmet Yaman da benzer bir yaklaşımla itiraz etmiş, Hz. Peygamber ve sonraki dönemlerde zekâtın sadece aynî olarak değil nakdî olarak da tahsil edildiğini, Suriye-Yemen gibi geniş bir coğrafyada ticaret yapıldığı bir dönemde yeterli nemâ vâsıtalarının olmadığı iddiasının haklı olmadığını ifade etmiştir. Bk. Ahmet Yaman, “Zekâtın Nemâlandırılması” adlı tebliğin müzakeresi, s. 372.

⁹ Bu kavramlar arasındaki farklar için bk. Abdüsettar Ebû Gudde, *Mecelletü Mecma'i'l-Fıkhi'l-İslâmî*, III. Dönem Toplantısı, sy. 3, s. 383.

¹⁰ Tespit edebildiğimiz tezler şunlardır:

- i. Abdurrahman Süleyman Azmân, “Cibâyetü emvâli'z-zekât ve sarfuhâ fi Malezya, Hey'etü Zekâti Salangur Nemûzecen”, Malezya İslâm Üniversitesi, Doktora tezi
- ii. Abdülfettâh Muhammed Ferah, “et-Tevcîhü'l-İstismârî li'z-zekât”, Sudan Ümmü Dermân Üniversitesi, Doktora tezi
- iii. Tâlibe Nesîme, “el-İstismâr fi emvâli'z-zekât hukmühû ve âsâruhû”, Cezayir Üniversitesi, Yüksek lisans tezi
- iv. Teymâ Ömer, “Tenmiyetü emvâli'z-zekât”, Gazze İslâm Üniversitesi, Yüksek lisans tezi
- v. Hitâm Arif “Devru'z-zekât fi'tenmiyeti'l-İktisâdiyye”, Nablus Necâh Üniversitesi Yüksek Lisans tezi
- vi. Salih b. Muhammed el-Fevzân, “İstismâru'l-emvâli'l-vâcibe hakkân lillahi”, Muhammed b. Suud Üniversitesi, Yüksek lisans tezi
- vii. Abdülbârî Awang, “Emvâlü'z-zekât beyne'l-İstismâr ve ademihî: Dirâse tahlîliyye li beyti'l-mâl et-tâbi' li meclisi's-şüûni'l-İslâmiyye bi vilâyeti Kuala Lumpur min seneti”, 1991 -1996, Malezya İslâm Üniversitesi, Yüksek lisans tezi

Konu ile ilgili genel yaklaşım bu olmakla birlikte, Ensar Vakfı tarafından tertip edilen “Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur’ân ve Sünnet’te Zekât” adlı sempozyumda Ali Özek tarafından “Zekâtın Nemâlandırılması” ismiyle sunulan tebliği bu konu hakkında yapılan çalışmalardan biri olarak görmek gerekir.

Bu makale, “zekâtın tenmiyesi” konusunda ülkemizde gerek akademik gerekse tatbikat düzeyinde yapılacak çalışmalara bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışmada; konu hakkında oluşan görüşler verilerek analizler yapılacak, zekâtın fıkha uygun bir şekilde nasıl nemâlandırılacağı ile ilgili öneriler zikredilecek ve İslâm âleminin farklı coğrafyalarında zekâtın tenmiyesi ile ilgili bir takım tecrübelerle dipnotlarda değinilecektir. Netice olarak da önerilerin yer aldığı bir sonuç ile tamamlanacaktır.

Tenmiyetü’z-Zekât

Zekât malının tenmiyesi, ‘zekât olarak toplanan malın, hak sahipleri¹¹ lehine çeşitli üretim alanlarında istihdam edilerek artırılması’ anlamında kullanılmaktadır. Zekâtın tenmiyesi fikri, zekât malının daha verimli kullanılması ve fakire kalıcı bir katkı temin etmesi gayesi ile ortaya atılmış, fakiri kendi kendisine yetebilecek, hatta zekât verecek maddî seviyeye yükseltmek amacına mâtuf olarak dile getirilmiştir.

Zekât malının tenmiyesi ile alakalı olarak;

- i. Zekâtın vâcip olduğu malın, mal sahibi tarafından tenmiyesi,
- ii. Zekâtı temellük eden hak sahibi tarafından tenmiyesi,
- iii. Zekât toplayan şahıs ya da kurum marifetiyle tenmiyesi gibi üç tasavvur söz konusudur.

Zekâtın, temellük ettikten sonra hak sahibi tarafından tenmiyesi tartışmaya mahal değildir. Zira hak sahibi, zekât malını temellük edince o malın sahibi olur ve malında dilediği gibi tasarruf edebilir. Dolayısıyla bu madde çalışma kapsamı dışındadır. Mükellefin, kendisine zekât vâcip olduktan sonra zekât malını tenmiye ederek zekâtı geciktirmesi ise zekâtın fevrî ya da terâhî vacip olmasına yönelik usulî bir tartışma konusudur. Ayrıca bu durumda zekât olarak verilecek miktarın da içinde bulunduğu malın tenmiyesi hâlinde elde edilen kazançta, zekât oranında fakirin ortak olup olmayacağıının da ayrı bir soru olarak cevaplanması gerekmektedir. Zekât

¹¹ Hak sahipleri (mesârif-i zekât): (Tevbe, 9/60) âyette şöyle beyan edilmiştir: “Sadakalar (zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlarla, (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihâd edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

malının, zekât toplayan aracı kurum tarafından tenmiyesi hâlinde ise iki tasavvur söz konusudur;

- i. Zekât malının nemâlandırılması amacıyla meydana getirilen projenin muayyen sayıda mâlûm hak sahiplerine temlik edilmesi sûretiyle tenmiyesi,
- ii. Hak sahiplerine temlik edilmeksizin tenmiyesi.

Aşağıda öncelikle zekâtın mal sahibi tarafından tenmiyesi ile alakalı konulara değinilecek, ardından zekât toplayan kurumun, zekâtı hak sahibine temlik etmek sûretiyle tenmiyesi ve temlik etmeden tenmiyesi meselesi ayrı ayrı ele alınacaktır.

A. Zekâtın Mal Sahibi Tarafından Tenmiyesi

Zekâtın, mal sahibi ya da aracı kurum tarafından nemâlandırılması hâlinde iki problem ortaya çıkmaktadır:

1. Zekâtın fevrî bir vâcip olup olmadığına bağlı olarak günahın terettüp etmesi,
2. Zekât verilecek miktarın da içinde bulunduğu malın tenmiyesi hâlinde hak sahibinin zekâta terettüp eden kâra ortak olup olmayacağı.

1. Zekâtın Fevrî Bir Vâcip Olması:

Zekâtın fevrî bir vâcip olup olmadığı hususundaki ihtilâf, emir sîgasının, emredilen hususun hemen yerine getirilmesinin gerekir gerekmediği-ne dair delâleti konusundaki ihtilâf ile yakından ilişkilidir.¹² Zekâtın vâcip

¹² Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, c. II, s. 169; Hanefî mezhebinde kurucu imamlardan emrin muktezâsının fevrî ya da terâhî olduğuna dair açık bir ifade nakledilmemiştir. Bu konuda imamlara nispet edilen görüşler, onlardan nakledilen fer'î hükümlerden tahriç yoluyla ortaya konulmuştur. Kâsânî, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin emrin muktezâsının fevrî icap ettirdiğini nakletmiştir. (Kâsânî, *a.g.e.*, c. II, s. 78) Cessâs'ın naklettiğine göre hocası Ebû'l-Hasen el-Kerhî, Hanefî imamlarının, gücü yetenin hemen hac yapmasının gerekli oluşuna dair görüşlerinden yola çıkarak, imamlara göre mutlak emrin muktezâsının fevrî olduğunu ifade etmiştir. Cessâs da bu konuda hocasının görüşünü sahih kabul etmiştir. Bk. Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, nşr. Acîl Câsım en-Neşîmî, Vizâratü'l-evkâf ve's-ş-şüni'd-dîniyye, Kuveyt 1994, c. II, s. 105-107.

Cessâs, hocası Kerhî ve kendisinin, emrin muktezâsının fevrî gerektirdiği, zekâtın da fevrî bir vâcip olduğu görüşünde olduklarını açıklamış ve sayfalarca bu görüşün doğru olduğuna dair gerekçeler zikretmiş olsa da (*Fusûl*, c. II, s. 105-119) Kâsânî, İbnü'l-Hümâm ve Mevsilî gibi pek çok Hanefî fakihî ve Şâfiîlerden Nevevî, Cessâs'ın, zekâtın terâhî ile vâcip olduğu görüşünü benimsediğini nakletmişlerdir. Bk. Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, c. II, s. 78; İbnü'l-Hümâm, Mahmûd b. Abdülvâhid, *Fethü'l-kadir*, nşr. Abdürrezzâk Gâlib el-Mehdî, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, c. II, s. 166; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, c. I, s. 329; Ebû Zekeriyâ, Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû*

olduğu hükmünün kendisinden istinbat edildiği emir sîgasının, emredilen fiilin hemen yerine getirilmesinin lüzumuna delâlet ettiği kabul edildiği takdirde, gerek zekât mükellefi gerekse zekâta aracılık eden kurum, bu vâcibi bir an önce yerine getirmelidir. Bu tür vâciplere ‘el-vâcibü’l-fevrî’ denilir. Buna mukabil emrin, emredilen hususun hemen yerine getirilmesi gerektiğine dair delâleti yoksa bu durumda zekât mükellefi, vüçüb şartları oluşur oluşmaz zekâtını hemen vermekle yükümlü olmaz. Tilâvet secdesi, Ramazan orucunun kazâsı, mutlak nezir ve keffâretlerde olduğu gibi, bu çeşit vâciplere de ‘el-vâcib bi’t-terâhî’ denilir. Bu tür vâciplerde vüçüb zamanı, ömrün sonunda bu fiilin yapılabileceği bir vakit kaldığında taayyün eder.¹³

Emir fiilinin fevr ya da terâhîye iktizâsı/delâletinin ne olduğu hususunda fıkıh usûlünde üç görüş oluşmuştur.¹⁴ Hanefîlerin de içinde bulunduğu çoğunluğun görüşüne göre karînelerden hâlî olan emir fiili, sadece emredilen hususun yerine getirilmesi gerektiğine delâlet eder.¹⁵ Bunun ötesinde emredilen fiilin fevrî olup olmaması, ya da tekrara delâlet edip etmemesi karînelerin varlığına bağlıdır.¹⁶ Hanefîlerden Kerhî’nin (ö. 340/951) Hanbelîlerin¹⁷ ve Mâlikîlerin¹⁸ sahip olduğu ikinci görüşe göre; emir fiili, emredilen hususun hemen yerine getirilmesine (fevre) delâlet eder. İmâmü’l-Harameyn el-Cüveynî’nin (ö. 478/1085) de içinde bulunduğu bazı

Şerhu’l-Mühezzeb, nşr. Muhammed Necîb el-Mutiî, Mektebetü’l-irşâd, Cidde ty., c. V, s. 309.

Dakik olmadığını mülâhaza ettiğimiz bu nispetin sebebi, Cessâs’ın *Fusûl*’de, emrin muktezâsının fevr olduğunu iddia eden hocası Kerhî’ye yönelik olarak söylediği şu sözleri olabilir: “Hocam Kerhî’nin, ‘emrin muktezâsının fevriyet ifade ettiğinin kabul edilmemesi hâlinde, emredilen hususun nâfile olması gerekeceğini, bu görüş kabul edilmediğine göre, emrin fevriyeti iktizâ ettiğini kabul etmek gerekir’ şeklinde zikrettiği gerekçeye yönelik olarak ona “peki zekât, nezir, Ramazan orucunun kazası ve benzeri, mükellefin zimmetinde borç olarak sabit olan Allah hakları ne olacak onların da imkân bulunan ilk anda yapılması gerektiğini kabul ediyor musun? Şeklinde onu ilzam edecek bir soru sordum Kerhî; “evet, mükellef bunları yapacak imkân bulmuşsa geciktirmesi câiz olmaz” şeklinde cevap verdi”. Bk. *Fusûl*, c. II, s. 110. Cessâs’ın bu sözleri, bu görüşünde hocasına katılmadığı hissini uyandırsa da bu diyalogun öncesi ve sonrasında zikrettiği deliller ve karşıt görüşte olanlarla yaptığı tartışmalar onun, hocasıyla aynı görüşü paylaştığını açıkça göstermektedir.

¹³ Kâsânî, *a.g.e.*, c. II, s. 78.

¹⁴ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *el-Müstesfâ min ilmi’l-usûl*, nşr. Muhammed Süleyman Eşkar, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1997, c. II, s. 88-89.

¹⁵ İbnü’l-Hümâm, *Fethu’l-kadîr*, c. II, s. 165-166.

¹⁶ Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmuz, *Mirâtü’l-usûl şerhu Mirkâti’l-vusûl*, nşr. İlyas Kaplan, Dârü Sâdır, Beyrut 2011, s. 80-81.

¹⁷ Bkz. Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğnî*, nşr. Abdullah Muhsin et-Türkî – Abdulfettâh Muhammed el-Hulv, Dârü Âlemi’l-Kutub, Riyad 1997, c. IV, s. 146-147.

¹⁸ Şihâbüddîn Ahmed b. İdris el-Karâfi, *Şerhu Tenkîhi’l-Fusûl*, nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa’d, Şeriketü’t-Tibâa el-Müttetide, Beyrut 1973, s. 127-128.

usûlcülere göre ise emir fiili ne fevre ne de terâhîye delâlet eder.¹⁹ Bu ikisinden hangisine delâlet ettiği ancak karîneler vâsıtasıyla bilinebilir.²⁰

Fakihler, karîneden hâlî olan emrin delâleti/iktizâsı hususunda ihtilâf etmelerine rağmen zekâtın imkân dâhilinde bir an önce verilmesini salık veren naklî ve aklî karînelerin varlığı sebebiyle, genel itibarıyla zekâtın fevrî bir vâcip olduğuna hükmetmişlerdir.²¹ Hayırlı amellerin bir an önce yapılmasını tembih eden âyet-i kerîmeler²² ve Hz. Peygamber'in, zekât mallarını hemen hak sahiplerine teslim etmede gösterdiği hassasiyetine dair naklî deliller²³ ile muhtaçların ihtiyaçlarının bir an önce karşılanmasının aklen gerekli olduğu gibi karîneler, zekâtın fevrî bir ibadet olduğuna delil sayılmıştır. Bu nedenle vücûb şartları oluştuğunda zekâtın, imkân dâhilinde hemen verilmesi gerektiği, fakihlerin ortak görüşü olarak kabul edilebilir. Yine bunun ve zekâtın zimmete taalluk ettiği görüşünün fer'î bir sonucu olarak Şâfiî ve Hanbelî fakihleri, zekât vâcip olduktan sonra ödeme imkânı olduğu hâlde ödenmeden malın telef olması hâlinde zekâtın zimmette borç olarak kalacağına, ödeme imkânı bulamadan malın telef olması hâlinde ise zekât borcunun düşeceğine hükmetmişlerdir.²⁴

Zekâtın fevrî bir vâcip kabul edilmesi, -zekât malının, zekât toplayan kurum tarafından nemâlandırılmasının cevâzı hususunda yapılan tartışmalarda ele alınacağı üzere- konumuz açısından önemli bir yer tutmaktadır.

¹⁹ Abdülmelik b. Abdullâh el-Cüveynî, *el-Bürhân fî usûli'l-fikh*, nşr. Abdülazîm ed-Dîb, Katar h. 1399, c. I, s. 232.

²⁰ Bu konudaki görüşler ve gerekçeleri için bk. Muhammed Alî eş-Şevkânî, *İrşâdü'l-fühûl ilâ tahkiki'l-hakki min ilmi'l-usûl*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1994, s. 150-153.

²¹ Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *el-Ümm*, nşr. Rıfat Fevzî, Dârü'l-Vefâ, Mansûre 2001, c. III, s. 196; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. IV, s. 146-147; Karâfî, *Zehîra*, c. III, s. 134; Nevevî, *Mecmû'*, c. V, s. 305-306, 308.

Bu hususta her bir mezhebin kendi içinde farklı görüşte olan fakihler bulunduğu gibi Hanefî fakihleri arasında da farklı görüşte olanlar bulunmaktadır. Nitekim Kâsânî, Hanefî meşâyihinin çoğunun zekâtın terâhî ile vâcip olduğu görüşünde olduğunu nakletmiştir. Kâsânî, *a.g.e.*, c. II, s. 77-78.

²² Örnek olarak bk. En'âm, 7/141; Bakara, 2/148; Âl-i İmrân, 3/133.

²³ Örnek olarak bk. Buhârî, "Ezan", 158; Müslim, "Zekât", 31, 32.

²⁴ Nevevî, *Mecmû'*, c. V, s. 305-306. Zekâtın zimmete taalluk etmesinin sonuçları için bk. İbn Kudâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 140, 148. Hanefîlere göre zekât, nisabın aynına taalluk ettiği için, mükellefin taksiri olsun ya da olmasın nisabın telef olması ile zekât borcu düşer. Serahsî, *el-Mebsût*, c. II, s. 174; İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, c. II, s. 166. Kâsânî, nisabın helâk olması hâlinde zekâtın düşüp düşmemesi meselesinin, zekâtın fevrî ya da müterâhî bir vâcip olup olmaması aslının bir fer'î olabileceğini de belirtmiş; bu asla göre zekâtın fevrî bir vâcip olduğu kabul edilirse nisabın helâki ile zekâtın düşmeyeceği, aksi hâlde düşeceğini ifade etmiştir. Bkz. Kâsânî, *a.g.e.*, c. II, s. 78; İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, c. II, s. 166.

2. Mükellef Tarafından Tenmiye Edilen Maldan Hâsıl Olan Nemânın Zekâta Tabi Olup Olmaması

Zekât mükellefinin, zekâtı vâcip olan malı tenmiye etmesi hâlinde elde edilen nemâya, zekâta istihkakı olanların iştirak edip etmeyeceği sorusu, konu hakkında yapılan bazı çalışmalarda gündeme getirilmektedir.²⁵ Konu, zekâtın zimmete taalluk ettiğini kabul eden fakihler²⁶ açısından ele alındığında, elde edilen kâra, fakirin ortak olmayacağı rahatlıkla söylenebilir. Buna mukabil konuya, zekâtın ayna taalluk ettiğini kabul eden açısından bakıldığında,²⁷ elde edilen kâr/nemâ, zekâtın vâcip olduğu ayn sebebiyle meydana geldiği için oluşacak kârda fakirin de hakkı bulunduğu akla gelebilmektedir. Bu meseleyi geniş bir şekilde ele alan Nevevî, zekâtın vâcip olduğu hayvanların doğurması hâlinde, yavruların da zekâta tabi olup olmayacağı ile ilgili mezhepte farklı görüşlerin bulunduğunu, ancak sahih olan görüşe göre nemânın, zekâta tabi olmayacağını ifade etmiştir.²⁸ Zekâtın ayna taalluk²⁹ ettiği görüşünü Hanbelî mezhebi içinde daha sahih kabul eden İbn Kudâme, (ö. 620/1223) bu hükmün, fakirin, nisaptan bir cüze mâlik olması anlamına gelmediğini, sadece fakirin hakkının nisaba taalluk etmesi anlamına geldiğini ifade ederek, bu esasa binaen, mükellefin, zekâtın vâcip olduğu malı satış ya da hibe yoluyla mülkünden çıkarabileceğini söylemiştir.³⁰ Bu hükmün bir devamı olarak Hanbelî kitapları,

²⁵ Örnek olarak bk. Muhammed Osman eş-Şebîr, “İstismârü emvâli’z-zekât”, *Ebhâs fikhîyye fî kadâyâ’z-zekâti’l-muâsıra*, Dârü’n-Nefâis, Amman 2004, c. II, s. 511.

²⁶ Nevevî, *Mecmû’un* farklı yerlerinde zekâtın, zimmete ve ayna taalluk edebileceğine dair ihtimali ifadeler kullanmış ancak Şâfiî’nin cedid görüşüne göre borcun, sâime hayvanların nisâbına etkisi olmadığını naklettikten sonra, bu görüşü gerekçelendirirken zekâtın ayna taalluk ettiğini açıkça ifade ederek mezhep görüşünün bu olduğunu söylemiştir. *Mecmû’*, c. V, s. 317, 345. Şîrbînî de mezhepte sahih olan görüşün bu olduğuna vurgu yapmıştır. Bkz. Şîrbînî, *Muğni’l-muhtâc*, c. I, s. 564.

²⁷ Konu ile ilgili olarak Hanefî fakihlerinin görüşleri için bk. Cessâs, *Şerhü Muhtasarı’l-Tahâvî*, c. II, 277-278; Serahsî, *el-Mebsût*, c. II, s. 166; Kâsânî, *Bedâ’i’*, c. II, s. 208.

²⁸ Nevevî, *Mecmû’*, c. V, s. 342-344.

²⁹ Gerek Şâfiî gerekse Hanbelî mezheplerinde fakirin hakkının, mala taalluk etme keyfiyeti ile ilgili olarak bk. Nevevî, *Mecmû’*, c. V, s. 344-345; İbn Kudâme, *Muğni’*, c. IV, s. 138-139. Mâlikî mezhebinde benzer bir değerlendirme için bkz. Karâfî, *Zehîra*, c. III, s. 135.

Meseleyi, zekâtın vacip olduğu malın satımının câiz olup olmadığı bağlamında ele alan Serahsî, zekâtın mala taallukunun, kölenin işlediği cinayete terettüp eden erşin, kölenin nefesine/rakabesine taalluku mesabesinde olduğunu ifade etmiş, buna binaen de mükellefin, zekâtın vâcip olduğu malı satmasının câiz olduğunu belirtmiştir. Serahsî, *Mebsût*, c. II, s. 173, 208.

³⁰ İbn Kudâme, kendisinden bir rivayette Ahmed b. Hanbelî’nin, zekâtın zimmete taalluk ettiğini benimsediğini, Şâfiî’nin iki görüşünden birisinin de bu minvalde olduğunu belirtir. Muğni metninin sahibi Hirakî de bu görüşü tercih etmiştir. Ahmed’den

mükellefin zekât malında tasarruf etmesi hâlinde meydana gelecek nemânın tamamen kendisine ait olacağını zikretmektedir.³¹

Sonuç olarak; fevrî bir vâcibin imkân dâhilinde hemen yerine getirilmesinin doğuracağı mânevî mesuliyet bir tarafa bırakılacak olursa; zekâtın ister mükellefin zimmetine, isterse zekâta konu olan ayna taalluk ettiği kabul edilsin, her iki ihtimale göre de fakihler, zekâtın vacip olduğu nemâlandırılan miktarda, fakirin hakkı olmadığı görüşünü benimsemiştir. Bununla birlikte mükellefin, nemâlandırıldığı maldan zekâta tekabül eden miktarı zekâtına ekleyerek fakire vermesinin müstehab olduğu söylenebilir.³²

B. Zekâtın, Zekât Toplayan Aracı Kurum Tarafından Tenmiyesi

1. Zekât Malı İle Kurulan Müesseselerin Fakirlere Temlik Edilmesi Süretiyle Tenmiyesi

Zekât malından fabrika vb. bir işletme kurarak fakirlere hisseler şeklinde temlik edilmesi ve bu şekilde onlar için devamlı gelir getirecek şekilde projeler hazırlamanın câiz olduğu hususunda muasır fakihler arasında görüş birliği vardır. Zira böyle bir tasarrufta zekâtın rüknü olan temlik tahakkuk etmekte ve zekât hak sahibine verilmektedir. Bu tür tasarrufta problem sayılabilecek tek unsur, bir fakire tek bir defada nisap miktarı veya fazlası zekâtın verilmesinin câiz olup olmadığı konusundaki farklı görüşlerdir. Şöyle ki; Hanefî mezhebinde -İmam Züfer hariç- bir fakire tek defada nisap veya daha fazla miktar zekât verilmesi kerahetle birlikte câiz görülmüştür.³³ Zekât verilecek kimsenin ailesi varsa ve verilen miktar her birine taksim edildiğinde nisabı geçmiyorsa ya da zekâtı alan kimse borçlu olup borçlarını ödedikten sonra elinde kalan zekât, nisap miktarına ulaşmıyorsa kerahet kalkar.³⁴ İmam Nevevî (ö. 676/1277) Iraklı ve Horosanlı Şâfiî

nakledilen ikinci rivayet ise zekâtın ayna taalluk ettiği görüşüdür. İbn Kudâme bu görüşün daha sahih olduğunu belirterek bu görüşü, âyet ve hadislerle delillendirmiş, ayrıca bu görüşün pratik sonuçlarını sıralamıştır. Bkz. *Muğni*, c. IV, s. 59, 138-139.

³¹ Örnek olarak bk. Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf*, nşr. Muhammed Hasan, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, c. III, s. 35.

³² Hz. Peygamber'in, amellerindeki ihlâsları sebebiyle sığındıkları mağaradan kurtulduklarını haber verdiği ashâbü'l-gâr diye bilinen hadisinde, çalıştırdığı işçisinin ücretini nemâlandırın ve hakkını istemek için geldiğinde de sadece ücretini değil nemâsını da ona teslim eden kişinin bu davranışı, yukarıdaki hükme mesnet teşkil edebilir. Hadis için bkz. Buhârî, "Enbiyâ", 53; Müslim, "Rekâik", 100.

³³ Muhammed b. El-Hasan eş-Şeybânî, *el-Câmiu's-sağîr*, nşr. Muhammed Boynukalın, Dârü İbn Hazm, Beyrut 2011, s. 82.

³⁴ Serahsî, *Mebisût*, c. III, s. 13; Burhânuddîn Alî b. Ebî Bekr el-Mergînânî, *el-Hidâye (Fethü'l-kadir ve İnâye ile birlikte)*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, c. II, s. 283-284; Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr*, nşr. Şuayb Arnavut ve diğ., Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Beyrut 2009, c. I, s. 384; Fahrüddîn Osman b. Alî ez-Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâik Şerhü Kenzi'd-dekâik*, Beyrut, ty., c. I, s. 305.

fakihlerinin fakire ömrü boyunca kifayet edecek miktarda zekâtın verilmesini câiz gördüklerini, İmam Şâfiî'nin bu konuda açık bir görüşünün olduğunu nakleder.³⁵ Nevevî bu görüşün izahı sadedinde, fakir, şayet zanaat ehli birisi ise kendisine zanaatını icrâ edeceği bir sermaye verilebileceğini, verilecek sermayenin de meslekten mesleğe, zaman ve mekâna göre değişebileceğini; mânava işini icrâ edeceği kadar, mesleği kuyumculuk olana da bu işi yapabilecek kadar bir sermaye verileceğini ifade eder.³⁶ Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise fakire bir yıllık ihtiyacını görecek miktarda zekât verilebilir.³⁷ Bu görüşlerden hareketle fakire tek bir defada nisaptan daha fazlasını zekât olarak vermenin ya da tesis edilecek işletmede buna denk bir hissenin onun adına tescil edilmesinin câiz olduğunu söylemek mümkündür.

Uygulanması ciddi bir planlama ve dirâyetli bir tenfize bağlı olan böyle bir proje, öncelikle pilot bölgelerde tatbik edilebilir. Zekât malı ile gerçekleştirilecek bu projenin fabrika vb. bir üretim merkezi olması mümkün olduğu gibi, bölge şartları dikkate alınarak tarım arazisi ya da hayvancılık olması da mümkündür. Uygulama planlanırken;

- i. Kendilerine zekât verilecek muhtaçların isimleri belirlenir.
- ii. Belirlenen isimlerle görüşülerek zekât malıyla kalkınmaları ve sürekli bir gelire sahip olmalarını temin edecek bir işletmenin açılacağı onlara anlatılır.
- iii. Onlardan alınacak vekâletle işletme açılır, zekât verilmesi planlanan fakirlerin sayısına göre hisseler bölünür ve işletme, hisselerine göre onlara temlik edilir.
- iv. Temlikin, projenin gerçekleştirilip işletmenin açılmasından sonra yapılması da mümkündür. Bu durumda istihkak sahiplerinden vekâlet almaya ihtiyaç duyulmaz.³⁸

Böyle bir uygulamada projelendirilen işletmenin başarılı olabilmesi için gerekli olan fizibilite çalışmaları emin ve uzman kişiler eliyle yapılır. Ku-

³⁵ «فيكون سهمهم كفايا يخرجون به من حد الفقر الى حد الغنى» Bkz. eş-Şâfiî, *el-Ümm*, c. III, s. 213.

³⁶ Nevevî, *el-Mecmû'*, c. VI, s. 175. İmam Şâfiî, *el-Ümm* kitabında fakiri, en alt seviyede de olsa zengin edecek kadar zekât verilebileceği ile ilgili geniş açıklamalar yapmış, örnekler vererek bu hükmü savunmuştur. Bk. *el-Ümm*, c. III, s. 213-215.

³⁷ İbn Kudâme, *el-Muğni*, c. IV, s. 123; Şihâbüddin Ahmed b. İdrîs el-Karafi, *ez-Zehira*, nşr. Muhammed Bû Hubze, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1994, c. III, s. 143-144, 149-150; Şâfiî, *el-Ümm*, c. II, s. 188-189, 191-192, 198.

³⁸ Şâfiî fakihlerinden Şemseddin er-Remlî, (ö. 1004/1595) Zerkeşi'den zekât malından akar satın alınıp, fakirlere temlik edilmesinin ve devlet başkanının ya da nâibinin zekât malını fakire verip onunla ömrü boyunca kendisine kifayet edecek bir akar satın alması ve mülkünden çıkartmaması hususunda ilzam etmesinin câiz olduğunu nakletmektedir. Bk. Şemsüddin Muhammed b. Ahmed er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, c. VI, s. 162.

rulacak işletmede idareci olarak istihdam edilecek kişilerin yanında hak sahiplerinin de görev alması sağlanır. Böylelikle hak sahiplerinin işletmeden elde edilecek gelirlerle yetinip atâlete meyletmelerinin önüne de geçilir. Projeden beklenen amacın gerçekleşmemesi ya da projenin başarısızlıkla sonuçlanması hâlinde işletmenin tasfiye cihetine gidilmesi durumunda, elde edilen gelir, işletmenin gerçek sahibi olan hak sahiplerine verilir. Peki, hak sahipleri sonraki bir süreçte kendi hissesini satmak isterse durum ne olacaktır? Bu problem, vakıf mallarında olduğu gibi hak sahiplerinin müesseseyi satmak sûretiyle mülkiyetlerinden çıkartamayacakları yönünde kayıtlar getirilmek sûretiyle aşılabilir.³⁹ Konulan bu kayıt her ne kadar bir nevi hacir sayılsa da kendi menfaatini temin eden hisseyi satmak sûretiyle tekrar zekâta muhtaç hâle gelmeye çalışan kimseye hacir konulması en azından kamu otoritesinin yetkisi dâhilinde olmalıdır.

Zekât malı ile kurulacak olan işletmenin bir kısmının şahıs malı olması ya da zekât toplamakla yetkili müessesenin zekât dışındaki diğer hayır fonlarından elde ettiği maldan olması da mümkündür. Bu durumda işletme, hak sahipleri ile müessese arasında ortak olarak işletilir. Sonraki süreçte hisse sahiplerinden bazıları ortaklıktan ayrılmak isterse ve bu talep onların iktisadî olarak kendi ayakları üzerinde durabilecekleri bir hâle gelmeleri sebebiyle olumlu karşılanırsa, payları kendilerine ödenir ve işletme, kalan pay sahipleri ve ortak olan diğer taraflarca faaliyetine devam eder. Var olan bu işletmeye, sonraki süreçlerde zekât müessesesi tarafından zekâta istihkaki olan başka muhtaçlar ortak edilebilir. Bu muamelede en önemli noktalardan biri de zekât müessesenin, devletin zekât toplamakla yetkilendirdiği ve tasarruflarının devlet tarafından denetlendiği bir müessese olmasıdır.

Zekât malını fakire temlik etmek sûretiyle tenmiyesinin câiz olduğunu açıkça ifade ve teklif edenler arasında Yûsuf el-Karadâvî,⁴⁰ Abdulfettâh

³⁹ Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, c. VI, s. 162.

⁴⁰ Yûsuf el-Karadâvî fakire ömrünce kifayet edecek kadar zekât verilebileceğini kabul eden Şâfiî mezhebinin görüşünden yola çıkarak zekât malından fabrika ya da ticaret merkezi kurulabileceğini, ancak kurulan müessesenin tamamının ya da bir kısmının fakirlere temlik edilmesi gerektiğini, müesseseden elde edilen gelirin kifayet edecek şekilde fakirlere aktarılacağını ifade etmektedir. Bkz. *Mecelletü Mecma'î'l-Fıkhî'l-İslâmî*, III. Dönem Toplantısı, sy. 3, s. 386. Aynı görüş için bkz. Karadâvî, *Fıkhü'z-zekât*, s. 383-384; Karadâvî, *Fetâvâ muâsıra*, Dâru'l-Kalem, Kâhire 2009, c. IV, s. 431-432.

Karadâvî, Katar Hayır Cemiyeti'nin kendisine bu konuda sorduğu bir soruya, cemiyetin, topladığı zekât malında tasarruf etme noktasında imam/veliyyü'l-emr mesabesinde olduğunu ve fakirlerin lehine olmak üzere bu tür tasarruflarda bulunabileceğini söylemiştir. Bk. Karadâvî; *Fetâvâ Muâsıra*, c. IV, s. 412-414.

Ebû Gudde,⁴¹ Ali Muhyiddin el-Karadâğî⁴² ve Somalili Âdem Şeyh Abdullâh⁴³ gibi ilim adamları bulunmaktadır. Yine bu bağlamda Mısır Fetva Dairesi (دار الإفتاء المصرية) zekât olarak toplanılan malın, gelirleri fakirlere dönecek şekilde üretimde kullanılmasının câiz olup olmadığı hususunda kendisine sorulan bir soruya, devlet başkanı ve zekât toplamakla vazifelenirdiği kişi ya da kurumların, hak sahiplerinin vekili konumunda olduğunu ve topladıkları zekât malını aşağıdaki şartlarla nemâlandırabileceklerini ifade etmiştir:

1. Zekât malının kullanılacağı üretim alanının, hak sahiplerinin yararına olduğuna dair güçlü bir kanaatin oluşması,
2. Zekât olarak toplanan ve nemâlandırılan malın, zekât verenin mülkiyetinden tamamen çıkartılarak fakirlerin mülkiyetine geçirilmesi. Zira fakirin mülkiyetine geçirilmeyen müessese zekât değil vakıf mesabesinde olur.
3. Projenin, mülkiyeti fakirlere devredildikten sonra başarılı olacağına dair gerekli tüm tedbirlerin alınmış olması ve projeden elde edilen gelirlerin hak sahibi fakirlere verilmesi.⁴⁴

Malezyalı araştırmacıların verdikleri mâlûmata göre, bu görüşe binaen yürütülen faaliyetlerin Malezya’da fakirliğin azalmasına ciddi bir katkısı

⁴¹ Geçen asrın büyük muhaddislerinden biri olan Abdulfettâh Ebû Gudde zekâtın tenmiyesi konusunda çalışma yapan pek çok ilim ehli tarafından “zekâtın, istihkak sahibine temlik edilmeden tenmiyesini câiz görenler” kategorisinde sayılmaktadır. Ancak Ebû Gudde’nin bu hususta verdiği fetva dikkatle incelendiğinde onu bu kategoride saymanın isabetli olmadığı anlaşılacaktır. Ebû Gudde 1984 yılında kendisine Lecnetü’da’veti’l-İslâmiyye başkanı Mâcîd Rıfâî tarafından “zekât malının Afgan mücahitleri menfaatine istismarının câiz olup olmadığı” hususunda sorulan soruya verdiği fetvada, mücahitlerin komutanları tarafından bu hususta zekât toplanan hayır kurumu yetkililerine vekâlet verilmesi hâlinde, zekât malının onlar lehine nemâlandırılmasının câiz olacağını ifade etmiştir. Görüldüğü üzere, Ebû Gudde, fetvasında kendileri adına zekât toplanan mücahitlerin izni ve vekâletini şart koşmuştur. Bu durumda hayır kurumu, zekât mükellefinden zekâtı alırken mücahitler adına temellük etmekte ve müvekkilleri lehinde tenmiye etmektedir. Ebû Gudde, Abdulfettâh, “Fetvâ fi’stismâri emvâli’z-zekât”, *Mecelletü’l-Müctema’*, Kuveyt 1986, sy. 793, s. 34-35.

⁴² Alî Muhyiddîn el-Karadâğî, *İstratejiyyetü’l-tenmiyeti’ş-şâmileti ve’ş-siyâsati’l-iktisâdiyye fi zilli’r-rabî’l-arabî*, Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrut 2012, c. II, s. 740-743.

⁴³ İslâm İşbirliği Teşkilâtı’na bağlı Fıkıh Meclisi’nin 1986 yılında Amman’da düzenlediği III. Dönem toplantısında tebliğ sunanlardan birisi olan Âdem Şeyh Abdullâh, zekât olarak toplanan mallardan devlet tarafından fabrika vb. müesseseler kurulabileceği ancak müessesenin fakirlere temlik edilmesi gerektiği kanaatindedir. *Mecelletü Mecma’i’l-Fıkhi’l-İslâmî*, III. Dönem Toplantısı, sayı: 3, s. 352-354, 400.

⁴⁴ <http://www.dar-alifta.org/AR/ViewFatwa.aspx?ID=12122&LangID=1&MuftiType=0> (erişim: 18.06.2016)

olmuş, kendilerine zekât malından sermaye verilerek iş kurmaları temin edilen pek çok fakir sonraki süreçte başarılı birer tüccar hâline gelmiştir.⁴⁵ Benzer bir uygulamayı Sudan’da da görmek mümkündür. Dîvânü’z-zekât adıyla tesis edilmiş resmî müessese, fakara ve mesâkîn fonuna aktarılan zekât malının bir kısmıyla muhtaçların âcil ihtiyaçlarını karşılamakta, geriye kalan kısım ile de fakirlere temlik edilen işletmeler açmaktadır.⁴⁶

2. Zekât Malı İle Kurulan Müesseselerin Fakirlere Temlik Edilmeden Tenmiyesi

Zekât toplamakla yetkili olan müessesenin, topladığı zekâtı fakirlere temlik etmeden tenmiyesi ile alakalı görüşleri aşağıdaki şekilde dört grup altında toplamak mümkündür

- Zekâtın nemâlandırılmasını –bir takım şartlar ve detaylarda ihtilâf etmiş olsalar da- prensip itibarıyla câiz görenler.
- Zekâtın fakire temlik edilmeden nemâlandırılmasını hiçbir şekilde câiz görmeyenler.
- Fakir ve miskinlerden artması hâlinde nemâlandırılmasını câiz görenler.
- Sadece “fisebîlillâh” fonu kapsamında câiz görenler.

a. Zekât Malının Fakire Temlik Edilmeden Tenmiyesini Câiz Sayanlar

Bu görüşe kâil olan ilim adamları arasında Mustafa Ahmed Zerkâ,⁴⁷

⁴⁵ Selangor eyaletinde faaliyet gösteren Müessesetü’z-zekât kurumunun faaliyetleri ile ilgili olarak bk. Muhammed İzzeddîn – Azmân b. Abdurrahman, “Devrü’l-müessesetü’z-zekeviyye fi muâleceti’l-fakri vefka bernâmeçi’t-tenmiyeti’l-iktisadiyye, Müessesetü’z-zekât bi vilâyeti Selângor bi Malezya nemûzecen”, s. 23. <http://conference.qfis.edu.qa/app/media/353> (erişim: 17.10.2016).

⁴⁶ Bu hususta detaylı bilgi için bk. El-Fâdânî, *Abdülkadîr, Temvilü’l-meşrûâti’l-intâciyye ve temlikühâ li’l-müstehikkîn*, (el-Mu’temerü’l-âlem es-sâbi’ li’z-zekât), Kuveyt 2007, s. 64, 72-74; Sudan tecrübesi için ayrıca bk. Abdulilâh Muhammed Ahmed, *et-Tecribetü’s-Sûdâniyye fi’l-mesârif, el-Ma’hedü’l-âlemi li ulûmi’z-zekât*, <http://www.zakat-chamber.gov.sd/arabic/files/tagroba-masaref.pdf> (erişim: 23.10.2016) s.12. Suudi Arabistan, Yemen, Sudan, Libya, Pakistan ve Mısır’da zekât toplayan ve dağıtan müesseselerin yapısı ve faaliyetleri için bk. Münzir el-Kahf, *el-İtârü’l-müessesî li cem’i’z-zekât ve tevziuhâ*, el-Benkü’l-İslâmî li’l-Buhûs vet-Tedbîr Cidde 2001, s. 215-236.

⁴⁷ Zerkâ, Fıkıh Meclisi’nin mezkur oturumunda sunulan tebliğlerin müzakeresinde Zekât olarak toplanan malların, vasî tarafından istismarı câiz sayılan yetim malından daha muhterem olmayacağını dile getirmiş, zekât malları ile hastane, okul, lokanta gibi fakirlere hizmet edecek müesseselerin açılmasını câiz saydığını ifade etmiştir. *Mecelletü Mecma’i’l-Fikhi’l-İslâmî*, III. Dönem Toplantısı, sayı: 3, s. 401-405. Zerkâ, Hindistan Fıkıh Meclisi’ne zekâtın sarf edileceği fonlardan “fisebîlillâh” hususunda sunmuş olduğu bir tebliğde ise bu fonun insanı Allah’a yaklaştıracak her türlü hayırlı

Muhammed Abdüllatif el-Ferfûr,⁴⁸ Ali Muhyiddîn el-Karadâğî,⁴⁹ Muhammed Zühaylî,⁵⁰ Abdülaziz el-Hayyât,⁵¹ Hasan Abdullah Emîn,⁵² Hâlid Abdurrezzâk el-Ânî,⁵³ Abdullah Mansûr el-Ğufeylî,⁵⁴ Sâlih b. Muhammed Fevzân,⁵⁵ Muhammed Osman Şebîr,⁵⁶ Abdulfettah Muhammed Ferah⁵⁷ ve

işî kapsadığını buna bağlı olarak zekât malı ile Müslümanların umumen kendisinden istifade edeceği İslâmî bankaların açılabilceğini ifade etmiştir. Bk. Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, “Zekât”, *Buhûs Fikhiyye mine'l-Hind*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003, s. 78-90.

⁴⁸ *Mecelletü mecma' i'l-fikhi'l-islâmî*, III. Dönem Toplantısı, sy. 3, s. 357-359.

⁴⁹ Bkz. Ali Muhyiddîn el-Karadâğî, *Buhûs fî fikhi kadâyâ'z-zekâti'l-muâsıra* (*Hakibetü tâlib* içinde) Dâru'l-beşâri'l-İslâmiyye, Beyrut 2013, c. XII, s. 544-545. Benzer bir yaklaşım için bk. Nezîh Hamad, *Kadâyâ Fikhiyye Muâsıra fî'l-mâl ve'l-iktisâd*, Dâru'l-Kalem – Dâru'ş-Şâmiyye, Beyrut 2001, s. 523-524.

⁵⁰ Zuhaylî, *Takvîmü'l-tatbîkâtü'l-muâsıra li'z-zekât icâbiyyât ve selbiyyât*, s. 633.

⁵¹ *Mecelletü mecma' i'l-fikhi'l-islâmî*, III. Dönem Toplantısı, sy. 3, s. 398.

⁵² *Mecelletü mecma' i'l-fikhi'l-islâmî*, III. Dönem Toplantısı, sy. 3, s. 363-367. Meclisin toplantısında bu görüşe katılan ilim adamları arasında Ahmed Muhammed Cemal, Ahmed Bezi' el-Yâsîn, Muhammed Abduh Ömer ve Ahmed Ezher Beşîr gibi âlimler yer almaktadır. s. 409-410, 412, 415-416.

⁵³ Hâlid Abdurrezzâk el-Ânî, *Mesârifü'z-zekât ve temlikuha fî dav' i'l-kitabi ve ş-sünne*, Dâru Üsâme, Amman 1999, s. 541.

⁵⁴ Abdullah Mansûr el-Gufeylî, *Nevâzilu'z-zekât*, Banku'l-Bilâd - Dâru'l-Mîmân, Riyad 2008, s. 494-496. Gufeylî, zekât ile ilgili güncel fikhî meseleleri ele aldığı *Nevâzilu'z-zekât* kitabında bu görüşe sahip olanlar arasında Yûsuf el-Karadâvî'yi de zikretmiş, Muhammed Osman Şebîr, Malezyalı Abdulbâri Awang ve Abdulhâdî Ya'kûb gibi bazı araştırmâcılar da bu isnatta onu takip etmiştir. Bkz. Abdulbâri Awang, “İstismâru emvâli'z-zekât ve tatbikatuhu fî beyti'l-mâl bi Malezya”, *Mecelletü'l-Teccid*, Malezya 2011, sy. 29, s. 151, <http://journals.iium.edu.my/at-tajdid/index.php/Tajdid/article/view/131/107> (erişim: 20.10.2016); Abdulhâdî Ya'kûb, *İstismâru emvâli'z-zekât*, el-Ma'hedü'l-âlemî li-ulûmü'z-zekât, Hartûm, ty., s. 6-7; Muhammed Osmân eş-Şebîr, *İstismâru emvâli'z-zekât*, c. II, s. 516.

Karadâvî'ye yapılan bu nispet isabetli değildir. Gufeylî'nin kaynak olarak gösterdiği Fıkıh Meclisi dergisinde Karadâvî, devletin ya da zekât toplamakla yetkili hayır kuruluşlarının temlikin şart olduğu zekât fonuyla (fakirler, miskinler, âmiller, müllefe-i kulûb) inşâ edeceği müesseselerin fakirlere temlik edilmesi gerektiğini açıkça ifade etmiş, hak sahiplerinin belirlenmesi için gereken süre içinde bir yılı aşmayacak şekilde muvakkaten temlik olmaksızın tenmiye edilmesini istisna kabilinden câiz saymıştır. Aynı şekilde “fisebillillâh” fonunun Allah'a yaklaştıran bütün hayırlı işler şeklinde yorumlanması hâlinde temlike gerek kalmadan bu fona aktarılacak mal ile tenmiyenin câiz olduğunu ifade etmiştir. *Mecma' i'l-fikhi'l-islâmî*, III. Dönem Toplantısı, sy. 3, s. 385-388; Karadâvî, *Fetâvâ Muâsıra*, c. IV, s. 431-432; <http://www.qaradawi.net/new/Articles-835> (erişim: 02.11.2016).

⁵⁵ Sâlih b. Muhammed el-Fevzân, *İstismâru'l-emvâli'l-vâcibe hakkân lillâhi*, http://fac.ksu.edu.sa/sites/default/files/mlkhs_bhth_lmjstyr.pdf (erişim: 23.10.2016).

⁵⁶ Şebîr, *İstismâru emvâli'z-zekât*, c. II, s. 530.

⁵⁷ Abdulfettâh Muhammed Ferah, “Meşrûiyyetü'l-istismâri'z-zekavi”, *II. Uluslararası Zekât Konferansı Tebliğleri*, Matbaatu Erû, Sudan 2014, s. 129-138. Bu görüşe binaen başvurulabilecek tenmiye vesileleri için aynı tebliğe bakılabilir s. 156-160.

Abdülhâdî Ya'kûb'u⁵⁸ saymak mümkündür. Bu meseleyi özel bir oturum konusu yapan İslâm İşbirliği Teşkilatı'na bağlı Fıkıh Meclisi, 1986 yılında Amman'da düzenlediği III. Dönem toplantısında çoğunluğun oyuyla⁵⁹ şu kararı almıştır: “Zekât mallarının, sonuç itibarıyla hak sahiplerine temlik edilecek şekilde ya da zekât toplamakla mesul şer'î cihetlere tâbi kılınmak sûretiyle nemâlandırılması prensip olarak câizdir. Ancak öncesinde muhtaçların âcîl ihtiyaçlarının karşılanması ve faaliyete girişmeden önce zararlarla karşılaşmamak için gerekli bütün tedbir ve güvencelerin alınması gerekir.” Meclis bu kararıyla⁶⁰ zekâtın fakire temlik edilmeden tenmiyesini câiz saymaktadır.

Görüldüğü kadarıyla zekât malının fakire temlik edilmeden tenmiyesini câiz sayanlar Hz. Peygamber'in çalışmaya ve üretmeye yönelik yaptığı vurgulara, fakirlikle mücadelenin gerekliliğine ve toplumda dayanışmanın arttırılmasına teşvik eden naslara dayanmışlardır. Bununla birlikte yetim malının, vasîsi tarafından tenmiyesinin câiz olduğu hükmüne kıyas yaparak zekât malının tenmiyesinin de câiz olduğu ifade edilmîş, zekât malının tenmiyesinin fakirliğin asgariye indirilmesi, işsizliğin azaltılması ve ülke iktisadının gelişmesi gibi hususlara katkı yapacağı belirtilmiştir. Hz. Peygamber'in kendisinden maddî yardım isteyen ensardan bir sahâbîye, evindeki yaygısını getirtmesi ve onu satarak bir kısmını ona sermaye olarak vermesi, sahâbenin on beş gün sonra Hz. Peygamber'in huzuruna gelerek artık dilenmeye ihtiyacı olmadığını söylemesi ve “Sizden kim Müslüman kardeşine faydalı bir şey yapabiliyorsa onu esirgemesin”⁶¹ gibi hadisler bu bağlamda delil olarak kullanılan hadislerdendir.⁶² Bu gibi kavli hadislerin

Benzer tenmiye modelleri için ayrıca bkz. Kâsım Hâcc Muhammed, “İstismâru emvâli'z-zekât ve devruhu fî tahkiki'l-fealiyyeti'l-iktisâdiyye”, *Mecelletü'l-vâhât li'l-buhûs ve'd-dirâse*, sy. 12, Câmîatu Garâdiye 2011, s. 526-528.

⁵⁸ Abdülhâdî Ya'kûb, *İstismâru emvâli'z-zekât*, s. 10-11.

⁵⁹ Oturumun düzenlendiği adıyla İslâm Konferansı Örgütü'ne bağlı Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî ed-Düvelî, karar metnine kararın oturuma katılanlardan kimlerin tercihi ile alındığını zikretmektedir. Karara muhâlif olanların isimlerinin ya da karar metnine yaptıkları ta'liklerin kaydedilmemesi çoğu zaman ilim ehlinde dahî iltibasa yol açmakta, karar, oturumda hazır bulunan tüm üyelerin icmâi ile alınmış hissi uyandırmaktadır. Örnek olarak bu oturumda hazır bulunan, Yûsuf el-Karadâvî, Muhammed Takî Osmânî ve Uman müftüsü Ahmed Halîlî gibi büyük ilim adamları bu görüşe katılmamaktadır. Bununla birlikte karar metninde bu zatların muhâlif olduklarına dair bir ifade yoktur. Bu sebeple Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî ed-Düvelî ve Avrupa Fetva Konseyi vb. şekilde hareket eden kurumların aldığı kararlara ihtiyatla yaklaşmak, kimin görüşüne dayanarak yazıldığını tespit etmek de fayda mülâhaza edilmektedir.

⁶⁰ *Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî*, III. Dönem Toplantısı, sy. 3, s. 421; *Mecma'u'l-fikhi'l-İslâmî, Karârât ve Tavsiyyât*, Şârîka 2011, s. 111.

⁶¹ Müslim, “Selam”, 61; el-Ânî, *Mesârîfu'z-zekât ve temlikuhâ*, s. 543.

⁶² Ebû Dâvûd, “Zekât”, 26. Bu hadisi ilâve bir delil olarak zikredenler arasında Hasen Abdullah Emîn (*Mecelletü Mecma'i'l-Fikhi'l-İslâmî*, III. Dönem Toplantısı, sy. 3,

yanında Hz. Peygamber'in⁶³ ve râşid halifelerin⁶⁴ zekât develerini hemen taksim etmeyip çoban nezâretinde onların tenmiyesini sağlaması gibi uygulamalar da bu görüş sahipleri tarafından delil olarak kullanılmıştır.⁶⁵

Zekât mallarının fakire temlik edilmeden tenmiyesinin prensip olarak câiz olduğuna dair zikredilen delillerden biri de⁶⁶ Hz. Ömer'in oğulları Abdullah ve Ubeydullah'ın, Beytülmâle intikal etmiş mal ile ticaret yapmaları ve Hz. Ömer'in, bu muameleyi sahâbeden bazıları ile istişare ederek mudârebe saydığına dair haberdır.⁶⁷

Bu görüşün dayandığı deliller incelendiğinde, delillerin hükmü ispatlayacak nitelikte olmadığı anlaşılmaktadır. Zira Hz. Peygamber'in genel anlamda çalışmaya ve üretmeye yönelik yaptığı teşvikler, hususi bir hüküm olan zekâtın, fakire temlik edilmeden tenmiyesine delil teşkil etmez. Nitekim Hz. Peygamber'in zekâtın, Kur'an'ın belirlemiş olduğu fonlara aktarılması hususunda "*Allah, zekâtın taksimatı hususunda ne gönderdiği peygamberinin ne de kendisine yakın olan bir meleğin taksimine razı oldu. Zekâta istihkakı olanları bizâtihi kendisi belirledi*"⁶⁸ ifadesi, zekât malının özel bir hükmünün olduğuna ve bu hususta titiz olunması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Gerek Hz. Peygamber'in gerekse râşid halifelerin, zekât olarak toplanan hayvanları hak sahiplerine vermeyip tenmiye maksadıyla tuttuklarına dair değerlendirmeyi destekleyecek bir rivayet bulunmamaktadır. Bu hususta zikredilen rivayetlerin muhtevası, hak sahiplerine ulaştırıncaya kadar zorunlu bir bekletme ve dolayısıyla zorunlu bir tenmiyenin ötesine geçmemektedir. Ayrıca fukahânın, devlet başkanının ve zekât toplama memurunun (sâî) zorunlu bir durum olmadıkça zekât malını satma yetkilerinin olmadığına, onlara düşenin, mümkün olduğu kadar bir an önce zekâtı hak sahiplerine ulaştırmak olduğuna dair görüşleri,⁶⁹ söz konusu rivayetleri zekâtın fakire temlik edilmeden tenmiyesini câiz görenler gibi anlamadıklarına ve böyle bir uygulamayı meşrû görmediklerine işaret etmektedir.

s. 365) ve Hâlid Abdurrezzâk el-Ânî gibi ilim adamları bulunmaktadır. Bk. el-Ânî, *Mesârifü'z-zekât*, s. 541-542.

⁶³ Buhârî, "Muhâribîn", 15; Müslim, "Kasâme ve'l-muhâribîn", 10.

⁶⁴ Mâlik, *Muvattâ*, "Zekât", 31.

⁶⁵ Gufeylî, *Nevâzilü'z-zekât*, 483-493; Abdulhâdî Ya'kûb, *İstismâru emvâli'z-zekât*, s. 7-10; Şebîr, *İstismâru emvâli'z-zekât*, c. II, s. 519.

⁶⁶ *Mecelletü Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmî*, III. Dönem Toplantısı, sy. 3, s. 335-336; el-Ânî, *Mesârifü'z-zekât*, s. 543.

⁶⁷ Bkz. Mâlik, *Muvatta*, "Kırâd", 1.

⁶⁸ Ebû Dâvûd, "Zekât", 23.

⁶⁹ Nevevî, *Mecmû'*, c. VI, s. 151; Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti elfâzi'l-Minhâc*, nşr. Şeyh Cevbelî eş-Şâfiî, Dârü'l-Fıkr, Beyrut 2004, c. III, s. 153.

Zekât malının, dokunulmazlık bakımından yetim malından daha kıymetli olmayacağı, yetim malının tenmiyesi câiz ise zekât malının tenmiyesi de câiz olmalı şeklinde yapılan kıyasın aşağıdaki sebeplerle sağlıklı bir kıyas olmadığını düşünmekteyiz.

- i. Dokunulmaz ve muhterem olması bakımından zekât malı her ne kadar yetim malı gibi olsa da, sadece bu benzerliğin zekât malının tenmiyesinin câiz olduğu hükmü için illet olabileceğini kabul etmek mümkün değildir. Nitekim Hz. Peygamber'in, yetim malının tenmiye edilmesini teşvik ederken "*Kim bir yetime vasîlik yaparsa, zekâtın bitirip tüketmemesi için onun malıyla ticaret yapsın*"⁷⁰ şeklinde hükmün illetini de tasrih etmesi, zekât malının yetim malına kıyas edilmesine manidir. Zira bazı mazeretler sebebiyle hak sahiplerine ulaştırılamayan zekât malı hangi meblağa ulaşırsa ulaşsın, bu maldan ayrıca zekât gerekeceğine dair bir görüş yoktur.
- ii. Yetim malının sahibi bellidir; vasî, yetimin velisinin ya da hâkimin kendisine verdiği velâyet ile tasarruf eder, hikmete uygun bir tasarrufta bulunmaması hâlinde ise tazminle yükümlü olur. Zekâta hak sahibi olanlar ise fakirlik vasfını taşıyan kimseler olması bakımından icmâlen bilinseler de tafsîlî olarak mâlûm değildir. En önemlisi, gerek kamu otoritesinin gerekse onun yetkilendirdiği zekât kurumunun, fakir adına da olsa zekât malında zorunlu olmayan tasarrufta bulunma yetkisi yoktur. Ona düşen, zekâtı bir an önce ehline ulaştırmaktan ibarettir.
- iii. Yetim malının, yetkilendirilmiş vasî tarafından tenmiyesi, malın zekâtla tüketilmemesi adına yetimin maslahatına mebnidir. Zekât malının tenmiye maksadıyla hak sahibine ulaştırılmaması ise ihtiyacının zamanında karşılanmaması sebebiyle onun maslahatına uygun düşmeyebilir. Hak sahibinin maslahatını kesin bir şekilde temin edeceği düşünülen tenmiye faaliyetini, zekât malı ile tesis edilmiş müesseseyi ona temlik etmek sûretiyle gerçekleştirmek mümkündür.

Hız. Ömer'in yapmış olduğu mezkûr tasarrufun, zekâtın fakire temlik edilmeden tenmiyesinin câiz olduğuna delil gösterilmesi, karşıt görüş sahiplerince itirazla karşılanmıştır. Bu görüş sahiplerinden biri olan Pakistanlı fakih Kâdî Takî Osmânî, Hız. Ömer ile iki oğlu Abdullah ve Ubeydullah arasında geçen konunun zekâtla ilgisinin olmadığını, Hız. Ömer'in mudârebe olarak saydığı muameledeki sermayenin beytül mâle ait zekât kalemi dışındaki bir mal olduğunu söylemektedir. Esas itibarıyla bu sermayenin zekât veya farklı bir maldan olduğuna dair haberde bir işaret olmadığı için kesin bir hükümde bulunmak isabetli değildir. Bu hususta bakıldığı kadarıyla Muvattâ şerhlerinde de bir izaha rastlanmamıştır. Bununla birlikte Hız. Ömer'in zekâtın naklini uygun görmediği, Yemen'den zekât malını Me-

⁷⁰ Tirmizî, "Zekât", 15.

dine'ye gönderen Muâz'a "Biz seni vergi memuru ya da cizye toplayasın diye değil, bulunduğu yerdeki zenginlerden alıp o bölgedeki fakirlere veresin diye gönderdik"⁷¹ demesi, Ebû Mûsâ'nın Basra'dan gönderdiği malın zekât malı olmadığını gösterir niteliktedir.

Zekât malının fakire temlik edilmeden tenmiyesini câiz sayan görüş sahipleri muhtemel suistimallerin önüne geçebilmek adına detaylarda bazı farklılıklar olsa da bir takım şartlar öne sürmüşlerdir. Bu kabilden olmak üzere meseleyi 1992 yılında düzenlediği III. Dönem toplantısında geniş bir şekilde ele alan Beytû'z-Zekât el-Kuveytiyye, prensip olarak zekât malının nemâlandırılmasını bazı şartlarla birlikte kabul eden İslâm İşbirliği Teşkilatı'na bağlı Fıkıh Meclisi'nin bu görüşüne katıldığını deklare ederek, Fıkıh Meclisi'nin zikrettiği şartlara ek olarak aşağıda zikredilen kaide ve şartları ilâve etmiştir.⁷²

1. Toplanılan zekâtın âcilen dağıtılmasını icap ettiren bir ihtiyacın bulunmaması;
2. Nemâlandırılan alanın şer'an helâl kabul edilen alanlar olması;⁷³
3. Zekât malıyla inşâ edilen usûlün ve ondan elde edilen kazancın; zekât hükmünde kalması için gerekli teminatların alınmış olması;
4. Hak sahiplerinin âcil ihtiyaçlarının oluşması hâlinde zekâtla inşâ edilmiş müessesenin hemen paraya dönüştürülmesi;
5. Zekât malının kullanıldığı müesseselerin kar elde edilecek nitelikte olması ve ihtiyaç hâlinde paraya dönüştürülebilme konusunda emin olunması;
6. Zekâtın nemâlandırılacağı hususunda yetkili makamlardan izin alınması ve nemâlandırma faaliyetini deruhte edecek şahısların emin ve işinde uzman kişilerden seçilmesi.⁷⁴

⁷¹ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, s. 706; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, c. IV, s. 131-132.

⁷² Benzer şartlar için bk. el-Ânî, *Mesârifü'z-zekât ve temlikühâ*, s. 5549-5552; Gufeylî, *Nevâzilü'z-zekât*, s. 495-496; Abdulhâdî Ya'kûb, *İstismâru emvâlî'z-zekât*, s. 12-13; Abdullatif Ferfûr, *Mecelletü Mecmai'l-Fıkhi'l-İslâmî*, III. Dönem Toplantısı, sy. 3, s. 357-359.

⁷³ Bu şarta bağlı olarak zekât adıyla toplanan paraların faizli bankalara yatırılmasının câiz olmadığı, şayet başka bir alternatif yoksa alınan faizin zekât toplayan müessesenin uygun göreceği hayır hizmetlerine verileceği ve bu faizin zekât malının bir getirisi olarak görülemeyeceği ifade edilmiştir. Beytû'z-zekât el-Kuveytiyye, *Ahkâm ve Fetâvâ'z-zekât ve's-sadakât ve'n-nüzûr ve'l-keffârât*, Mektebetü's-Şüûni's-Şeriyeye, Kuveyt 2016, s. 191.

⁷⁴ *Fetâvâ'z-zekât ve's-sadakât ve'n-nüzûr ve'l-keffârât*, s. 187. Kitapta zikredilen hüküm ve şartlara ilâveten aynı konu ile bağlantılı verilen fetvalarda mezkûr hüküm tatbik edilmiş, zekât malı ile kurulan işletmeden ileriki yıllarda oluşması muhtemel zararlar için ihtiyat payı ayrılmasının câiz olmadığı ifade edilmiştir. *Fetâvâ'z-zekât ve's-sadakât ve'n-nüzûr ve'l-keffârât*, s. 189-190.

b. Zekâtın Temlik Edilmeden Tenmiyesini Câiz Görmeyenler

Meseleyi 1998 yılında XV. Dönem toplantısında ele alan Râbîta'ya bağlı Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî, toplantıya katılanların ittifakıyla temlik gerçekleşmeden hak sahipleri lehine zekâtın nemâlandırılmasının câiz olmadığı kanaatini kararlaştırmıştır. Meclis bu kararını, fevrî bir vâcip olan zekâtın, nemâlandırmak maksadıyla bekletilmesi sûretiyle geciktirilmesi ve bu sebeple hak sahiplerinin mağdur olması vb. gerekçelere dayandırmıştır.⁷⁵ Hindistan Fıkıh Meclisi⁷⁶ (مجمع الفقه الإسلامي بالهند), Mısır⁷⁷ ve Ürdün⁷⁸ Fetva Daireleri, Suudi Arabistan'ın resmî fetva müessesesi el-Lecnetü'd-dâime⁷⁹ de aynı kanaati paylaşmaktadır. Yûsuf el-Karadâvî,⁸⁰ Umman müftüsü Ahmed el-Halîlî, Pakistanlı fakih Kâdî Muhammed Takî el-Osmânî,⁸¹ İbn Useymin, Somalili âlim Âdem Şeyh Abdullah,⁸² Lübnanlı âlim Halîl Muhyiddîn el-Mîs⁸³ ve Ahmet Yaman⁸⁴ gibi ilim adamlarını zekâtın, fakirlere temlik edilmeden tenmiyesinin câiz olmadığını savunan fakihler arasında zikretmek mümkündür. Bu görüş sahiplerinin dayandığı delilleri -detaylarda farklılık arz etse de- aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

1. Zekâtın sarf edileceği yerler Kur'an'ı Kerîm'de sekiz sınıfla sınırlandırılmıştır. Zekâtın tenmiyesi hâlinde zekât malı bu sekiz sınıfın dışına çıkacaktır.⁸⁵
2. Fakihlerin zekâtın geçerli olması için gerekli gördükleri temlikten maksatları ferdî temlik olup, fakirlerin tamamına (et-temlikü'l-cemâî)

⁷⁵ Bu karara imza atan fakihler arasında; Abdullah b. Sâlih el-Abîd, Abdullah b. Bessâm, Muhammed b. Cübeyr, Bekir Abdullah Ebû Zeyd, Muhammed Abdullah es-Sâbil, Muhammed Râşid el-Kabbânî, Muhammed b. Sâlim Abdulvedûd, Yûsuf el-Karadâvî, Muhammed b. Habîb el-Hûcâ ve Ahmed Muhammed el-Mukrî gibi ilim adamları bulunmaktadır. Bk. Mecmau'l-fıkhî'l-İslâmî, *Karârât*, Mekke, ty., III. Baskı, s. 361-362.

⁷⁶ Bk. Mecmau'l- Fıkhî'l-İslâmî bi'l-Hind, *Karârât ve Tavsiyyât* (1-23), 14. Baskı, New Delhi 2014, s. 231-233.

⁷⁷ <http://www.dar-alifta.org/AR/ViewFatwa.aspx?ID=12122&LangID=1&MuftiType=0> (erişim: 18.06.2016).

⁷⁸ Bk. <http://alifitaa.jo/Question.aspx?QuestionId=407#>. WAZe3I-LSUK (erişim: 18.10.2016).

⁷⁹ Fetvanın altına şu âlimler imza atmıştır: Heyet başkanı: Abdülazîz b. Bâz; Başkan yardımcısı: Abdurrezzâk el-Afîfî; Üyeler: Abdullah b. Gadyân ve Abdullah b. Kaüd. Bkz. *Fetâvâ'l-Lecneti'd-dâime*, nşr. Ahmed b. Abdurrezzâk Derviş, Dârü'l-Müeyyed, Riyad 2003, c. IX, s. 454-455.

⁸⁰ Yûsuf Karadâvî, *Fetâvâ Muâsıra*, Dârü'l-Kalem, Kahire 2009, c. IV, s. 431-432.

⁸¹ *Mecelletü Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmî*, III. Dönem Toplantısı, sy. 3, s. 388-390.

⁸² *Mecelletü Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmî*, III. Dönem Toplantısı, sy. 3, s. 352-354, 400.

⁸³ *Mecelletü Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmî*, III. Dönem Toplantısı, sy. 3, s. 393-393.

⁸⁴ Yaman, Ahmet, "Zekâtın Nemâlandırılması" adlı tebliğe müzakeresi, s. 376.

⁸⁵ Gufeylî, *Nevâzilü'z-zekât*, s. 479.

şeklinde bir temlik, şart koşulan temlik yerine geçmez.⁸⁶

3. Zekât malıyla kurulan müessesenin kâr etme süreci uzayabilir. Bu da fakirlerin ihtiyacının bir an önce karşılanması anlayışına aykırı olduğu gibi zekâtın fevrî bir vâcip olması hükmüne de aykırıdır.⁸⁷
4. Gerek devlet gerekse zekât toplayan cemiyetlerin buradaki pozisyonu emanetçinin ötesine geçmez. Emanetçinin görevi ise emanet aldığı malı korumaktan ibarettir.
5. Sermaye olarak kullanılan zekât malının tenmiyesi ihtimal dâhilinde olduğu gibi sermayenin zarar etmesi de mümkündür.⁸⁸
6. Zekât malı, tenmiye edilirken malın idarî hizmetlere sarf edilmesi sûretiyle fakirlerin hakkının zayi olması kuvvetle muhtemeldir.
7. Fakirliğin azaltılması, istihdam imkânlarının artırılması ve Müslümanların iktisadî bakımdan güçlenmelerini temin etmek için zekât malını tenmiye etmeye gerek yoktur. Bu amaca hizmet edebilecek iktisadî faaliyetler, zekât dışındaki sadakalardan yapılabilir.⁸⁹

Bizce, zekât malının fakire temlik edilmeksizin nemâlandırılmasını câiz görmeyen ilim ehlinin dayandığı en önemli deliller; zekâtın fevrî bir vâcip olması ve zekât toplayan kurumun tenmiye velâyetinin bulunmamasıdır. Öncelikle fevrîliği sadece zekât mükellefi açısından değerlendirip, “mükellef, zekât vâcip olduktan sonra imkân dâhilinde aracı kuruma hemen teslim ediyorsa fevrîlik yerine gelmiştir”⁹⁰ şeklinde verilecek cevabın bu problemi çözmediği açıktır. Zira esas itibarıyla, mutlak emir fiilinin fevrî iktizâ etmediğini benimseyen fakihlerin dahi, fakirin ihtiyacının bir an önce karşılanması gereğini karine sayarak zekât emrinin fevrîyeti iktizâ ettiği şeklindeki söylemleri dikkate alındığında, zekâtın mükellef tarafından geciktirilmesi ile aracı kurum tarafından geciktirilmesi arasında bir farkın olmadığı anlaşılacaktır. Bu endişeyi gidermek adına “zekât malı, mükellefin âcil ihtiyaçları karşılandıktan sonra nemâlandırılır” şeklinde getirilen kaydın, özellikle de İslâm coğrafyasında fakirliğin bu denli arttığı bir zamanda mezkûr endişeyi izâle için yeterli olmayacağı aşîkârdır.

Zekâtın, aracı kurum tarafından tenmiyesinin önündeki ikinci engel velâyet problemidir. Özellikle de Türkiye’de olduğu gibi, hayır kurumu adıyla zekât toplayan ve topladıkları zekât üzerindeki tasarrufların devlet tarafından denetiminin yapılmadığı müesseselerin varlığı, velâyet proble-

⁸⁶ *Mecelletü Mecmai’l-Fıkhî’l-İslâmî*, III. Dönem Toplantısı, sy. 3, s. 388-390; Gufeylî, *a.g.e.*, s. 481.

⁸⁷ Gufeylî, *a.g.e.*, s. 480;

⁸⁸ Gufeylî, *a.g.e.*, s. 481; *Mecelletü Mecmai’l-Fıkhî’l-İslâmî*, III. Dönem Toplantısı, sayı: 3, s. 352-354, 400; Abdülhâdî Ya’kûb, *İstismâru emvâli’z-zekât*, s. 7.

⁸⁹ Mezkûr gerekçeler için bkz. Şebîr, *İstismâru emvâli’z-zekât*, c. II, s. 518.

⁹⁰ Şebîr, *a.g.e.*, c. II, s. 522.

minin daha ciddi sorgulanmasını gerektirmektedir. Aracı kurum, topladığı zekât malını hangi yetki ile nemâlandıracaktır? Bilindiği üzere, kısıtlı (mahcur) olmayan bir kimse adına yapılan tasarrufun geçerli olabilmesi için onun tarafından yetkilendirilmiş olmak ya da Hanefîlerin, fuzûlînin tasarrufunun meşrû olduğunu ispatlama sadedinde dile getirdikleri, ‘tasarruf anında o tasarrufa icâzet verecek bir kimsenin olması’⁹¹ kuralının tahakkuk etmesi gerekir.⁹² Zekâtın, aracı kurum tarafından tenmiyesi için yapılan tasarrufta böyle bir durum yoktur. Yani aracı kurum kendine ait olmayan ve hak sahipleri de mâlûm olmadığı için icâzet vermelerinin mümkün olmadığı bir malda tasarruf etmiş olacaktır. Ayrıca zekâtın tenmiyesi gibi icrâ edilecek sistematik bir faaliyetin, fuzûlînin tasarrufu gibi gayet nâdir vuku bulabilecek bir tasarruf ile gerekçelendirilmesi fıkıh mantığı açısından isabetli değildir.

Devlet başkanı ya da onun yetkilendirdiği kurumun, maslahat icabı zekât olarak topladığı mal üzerinde zorunlu olmayan tasarrufları da yapabileceği savı,⁹³ Hz. Peygamber’in, zekâtın sarf edileceği yerlerin tespiti hususunda kendisi de dâhil hiç kimsenin yetki sahibi olmadığına dair vurgusu, râşid hâlifelerin bu konudaki uygulamaları, ilgili naslar ve uygulamanın neticesinde oluşan fikhî birikim dikkate alındığında mesnetsiz kalmaktadır.⁹⁴ İmam Nevevî’nin, fukahânın bu konuda benimsemiş olduğu ortak tavrı ifade etmesi yönüyle söyledikleri gayet önemlidir: “Arkadaşlarımız, ne imâmın ne de sâin’in zarûret yoksa zekât malından bir şey satmasının câiz olmadığını söylemiştir. Onlara düşen, topladıkları zekât malını bizâtihi (بأعيانها) istihkak sahiplerine (ehl-i zekât) ulaştırmaktır. Zira ehl-i zekât, ehl-i rüşd olup, imâmın ya da sâin’in onlar üzerinde velâyeti yoktur. O hâlde ehl-i zekât izin vermedikçe onların malını satmak câiz olmaz.”⁹⁵

⁹¹ Hanefî fakihleri bu kaideyi küllî kaidesinin izahı sadedinde zikretmektedirler. Bk. Mevsilî, *İhtiyâr*, c. II, s. 41.

⁹² Zekâtın tenmiyesini fakire temlik etmeden câiz sayanların velâyet problemini çözmek adına zikrettikleri delillerden bir tanesi de Hanefîlerin fuzûlînin tasarrufunun meşrû olduğuna dair zikrettikleri Hakîm b. Hizâm ve Urve el-Bârikî hadisleridir. Bkz. Gufeylî, *a.g.e.*, 486; Şebîr, *a.g.e.*, c. II, s. 532.

⁹³ Gufeylî, *a.g.e.*, s. 483-484.

⁹⁴ Serahsî’nin, beytûlmâlin gelirlerinin sarf yerlerini izah sadedinde söyledikleri zekât malının dağıtımında devlet başkanının velâyetinin sınırlarını göstermesi bakımından önemlidir: “Beytûlmâlde savaşçılar (mukâtîle) için ayrılan fonda mal kalmazsa, devlet başkanı zekât fonundan alarak savaşçılara verir, ancak daha sonra savaşçılar fonuna mal intikal ederse zekât fonundan alınan ödünç mal tekrar oraya aktarılır. Zira zekât, fakara ve mesâkinin hakkıdır; devlet başkanı bir ihtiyaç sebebiyle onların hakkından alıp başka bir yere aktarmışsa bu, zekât fonu lehine bir borç gibi telakki edilir ve imkân olduğu an zekât fonuna geri iade edilir.” Serahsî, *Mebûsât*, c. III, s. 18. Ayrıca bk. Nevevî, *Mecmû’*, c. VI, s. 151; İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 134.

⁹⁵ Nevevî, bu hükmü ortaya koyduktan sonra zekât malında tasarrufu gerektirecek zarûret hallerinden örnekler vermiş, Kaffâl’in “İmâm, imkân bulduğu zaman herhangi

Dolayısıyla aracı kurumun yapması gereken, emanet olarak elinde tuttuğu zekât malını, -zorunlu durumlar hariç- herhangi bir tasarrufta bulunmadan hak sahiplerine ulaştırmaktan ibarettir.

c. Fakir ve Miskinlerden Artması Hâlinde Zekâtın Tenmiesini Câiz Sayanlar

Kadim fakihlerden devletin topladığı zekâttan hak sahiplerine tevzi edildikten sonra arta kalan bir mal olursa bu malın tenmiesinin câiz olduğunu dile getiren bir fakih tespit edilememiştir. Böylesi bir durumda zekât, ihtiyaç içerisinde olan başka beldelerin fakirlerine gönderilir. Esas itibarıyla hak sahiplerine dağıtıldıktan sonra zekâttan geriye bir şey kalması İslâm tarihinin tamamı dikkate alındığında pratik olarak zor gözükmemektedir. Böylesi bir durum muhtemelen Hz. Peygamber'in kıyamet alâmetleri bağlamında zikrettiği, malın hiç kimsenin sadaka olarak kabul etmeyeceği kadar çoğaldığı ve bereketlendiği bir zamanda⁹⁶ olması mümkün olacaktır. Bazı tarihî kaynaklar Ömer b. Abdülaziz döneminde zekât malının ihtiyaçtan fazla olduğunu, bunun üzerine Ömer b. Abdülaziz'in (ö. 101/719) bu mal ile bekârları evlendirdiğini ve farklı hayır hizmetlerine sarf ettiğini nakletmektedir.⁹⁷ Bu naklin sahih olduğu kabul edilirse, anlatılan bu hâdiseyi “zekâtın, malın bulunduğu yerden başka bir yere nakledilmesinin câiz olmadığı”⁹⁸ görüşü ile bağlantılı görmenin ya da kimsenin zekât kabul etmeyecek bir hâle gelmesinin sadece Şam ile sınırlı olduğunu söylemenin daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Ömer b. Abdülaziz, Şam'da kendisine zekât verilebilecek bir muhtaç bulamayınca yukarıdaki fikhî kaidenin gerektirdiği şekilde zekât malını başka diyarlara göndermemiş, bunun yerine farklı şekillerde değerlendirmiştir. Zira doğudaki sınırı Çin'e, batıdaki sınırı Endülüs'ün içlerine kadar uzanmış, diğer taraftan Afrika'nın içine kadar ulaşmış İslâm topraklarında muhtaç kimselerin kalmadığını tasavvur etmek zor gözükmemektedir. Ayrıca iletişim ve ulaşım vâsıtalarının günümüze nispeten yok denebilecek kadar sınırlı olduğu bir dönemde, İslâm topraklarında zekâta muhtaç fakirin kalmadığının isabetli bir şekilde tespit edilmesi ne kadar mümkündür? Nitekim bu tasavvurun hakikaten güç ve

bir mâzeret bulunmadan zekâtı dağıtmaz ve mal telef olursa, tazminle sorumludur” dediğini nakletmiştir. Bk. *Mecmû'*, c. VI, s. 151, 155-156.

⁹⁶ Buhârî, “Buyû”’, 102; Müslim, “İmân”, 242. Benzer bir hadis için bkz. Müslim, “Zekât”, 58.

⁹⁷ Eslem b. Sehl el-Vâsıtî, *Târîhi Vâsüt*, nşr. Kurkîs Avvâd, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1406, s. 184.

⁹⁸ Ebû Ubeyd'in naklettiğine göre, Rey şehrinin zekâtı Kûfe'ye nakledilince Ömer b. Abdülaziz gelen zekâtı tekrar Rey'e göndermiştir. Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-emvâl*, s. 705. Bu rivayet Ömer b. Abdülaziz'in zekâtın naklini câiz görmediğini ispatlar niteliktedir. Ömer b. Abdülaziz'den gelen benzer rivayetler için bk. İbn Zenceveyh, *Emvâl*, c. III, s. 1193-1195.

hârikulâde olduğunu İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî (ö. 478/1085) şöyle dile getirmektedir: “İslâm diyarlarından birinde zekâta istihkakı olanlar, müstağni olacak şekilde haklarını aldıktan sonra zekât malından arta kalan bir şey olursa, kalan mal başka İslâm diyarlarına aktarılır. Tasavvuru ve imkânı gayet zor da olsa İslâm diyarlarının tamamı, zekâtta hakkı olan muhtaçlardan hâli olsa bu durumda zekâtın arta kalan mal Müslümanların umumi maslahatına yönelik alanlara sarf edilir”.⁹⁹

Muhtaçların ihtiyacını zekâtla karşıladıktan sonra zekât malından artması çok zor görünse ve sadece teoride kalan bir şey olsa da bu şartı zikrederek zekât malının istismarını câiz sayan ilim adamları da bulunmaktadır. İslâm İşbirliği Teşkilatı'na bağlı Fıkıh Meclisi'nin mezkûr toplantısında bir tebliğ sunan ilim adamlarından Ticânî Sâbûn Ahmed, zekâtın tenmiyesinin prensip itibarıyla câiz olduğunu kabul eder. Ancak zekâtın fevrî bir vâcip olması ve fakirlerin ihtiyaçlarının bir an önce karşılanması gibi gerekçelerden yola çıkarak zekâtın devlet ya da başka bir kurum tarafından tenmiyesinin câiz olmayacağını ifade etmektedir. Ona göre bu hükmün tek istisnası, fakirlerin ihtiyaçlarının karşılanmasından sonra arta kalan bir mal varsa bu durumda bu malın tenmiye edilmesinin mümkün olduğudur.¹⁰⁰ Aynı minvalde bir görüş ortaya koyan Umman müftüsü Ahmed el-Halîlî öncelikle zekâtın bizâtihi devlet tarafından toplanması ile zenginlerin bizâtihi fakire vermesi arasında fark gözetir. Birinci durumda devlet ricâli fakirlerin vekili konumunda olup onların maslahatına en uygun şekilde hareket eder. Ancak zekâtın tenmiyesi için fakirlerin ihtiyaçlarının karşılanmış olması ve Ömer b. Abdülaziz döneminde olduğu gibi geriye artan bir miktarın kalması lazımdır. Devlet ricâlinin, topladığı zekât malında, fakirlerin ihtiyacı karşılanmadan farklı bir tasarrufta bulunması helâl olmaz. Zekâtın devlet tarafından toplanmadığı durumda zengin, verdiği zekâtın gerçek sahibi olan fakirlerin izni olmaksızın onlar adına tasarrufta bulunamaz.¹⁰¹

Fakirlerin ve fakirliğin hiç bitmediği ya da bitme ihtimalinin zor oldu-

⁹⁹ Abdülmelik b. Abdullah el-Cüveynî, *Gıyâsü'l-ümem fi't-tyâsi'z-zulem*, nşr. Abdulazim ed-Dîb, el-Mektebetü'l-Kübrâ, yy., 1401h., s. 248.

¹⁰⁰ *Mecelletü Mecmai'l-Fikhi'l-İslâmî*, III. Dönem Toplantısı, sy. 3, s. 334-336, 411. Benzer bir yaklaşımı 2007'de Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekât adıyla düzenlenen sempozyumda “Zekâtın nemâlandırılması” adıyla bir tebliğ sunan Ali Özek dile getirmektedir. Ona göre fakir ve miskinlerin zekâtın sarf edileceği diğer fonlara nispeti %25'e tekabül etmektedir. Buna göre toplanan zekâtın %25'i fakir ve miskinlere dağıtılır ardından kalan miktar Müslümanların genel yararına olan, eğitim, öğretim, bilim ve teknolojiyi geliştirme sahalarında harcanmalıdır. s. 364. Özek, Hz. Peygamber döneminde zekât mallarına çoban tutularak onların sütünden ihtiyaç sahiplerine verildiğini, Hz. Ömer'in de zekât olarak toplanan hayvanlar için çoban tuttuğunu ve zamanla elde edilen nemâların fakirlere dağıtılmasını emrettiğini dile getirerek görüşünü ispatlamaya çalışmıştır.

¹⁰¹ *Mecelletü Mecmai'l-Fikhi'l-İslâmî*, III. Dönem Toplantısı, sy. 3, s. 408-409.

ğu dikkate alındığında, bu görüşün vâkıya uymadığı sadece nazariyatta kaldığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte “zekâtın naklinin câiz olmadığı” içtihadına binaen¹⁰² muayyen bir bölge esas alınarak oradaki fakirlerin zarûrî ve âcil ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra kalan zekât malının tenmiyesi yoluna başvurulduğu takdirde bu görüş için tatbik imkânı doğabilir.¹⁰³ Ancak, teknolojik imkânların getirdiği yenilikler sayesinde dünyanın küçük bir köy hâline geldiği günümüzde, açlıktan ölecek derecede fakirlik ve yoksulluk çeken dünya Müslümanlarının bu hâline muttali bulunduğu hâlde, “zekâtın nakli câiz değildir” görüşüne dayanarak sadece muayyen bir coğrafyadaki Müslümanları kalkındırmayı yeterli görmenin isabetli bir mülâhaza olup olmadığı üzerinde tekrar düşünmek gerektiği kanaatindeyiz.

d. Zekâtın İstismarının Sadece “Fîsebilillâh” Fonu Kapsamında Câiz Görenler

Fakir ve miskin fonunda zekâtın tenmiyesini câiz görmeyen Yûsuf el-Karadâvî¹⁰⁴ gibi bazı âlimler zekâttan “fîsebilillâh” fonuna aktarılan malın

¹⁰² Bu hükümde fakihlerin temel hareket noktası, Muâz hadisi diye bilinen Hz. Peygamber’in “*Zekât onların zenginlerinden alınır ve fakirlerine verilir*” ifadesinin de yer aldığı hadîs-i şeriftir. Bu hadisten hareketle fakihlerin tamamı, zekâtın malın kazanıldığı yerde bulunan fakirlere verilmesi gerektiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Ancak Hanefiler; mükellefin başka bir yerde muhtaç akrabaları varsa ya da diğer bölgelerde bulunan Müslümanlar zekâta daha çok muhtaçsa zekâtın naklini kerahetsiz câiz saymışlardır. Bkz. Serahsî, *Mebûsât*, c. II, s. 180-181, c. III, s. 18-19; Mergînânî, *el-Hidâye (Fethü'l-kadîr ve İnâye ile birlikte)*, c. II, s. 284-285. Mâlikîlerin görüşü de Hanefî mezhebine yakındır. Bkz. Karâfî, *Zehîra*, c. III, s. 152-153. Şâfiî fakihler zekâtın başka bir bölgeye naklini câiz görmemiş, Hanbelîler ise malın bulunduğu yerde fakirler mevcut olduğu sürece zekâtın başka bir yere naklini câiz saymamışlardır. Görüşler için bk. Şâfiî, *el-Ümm*, c. II, s. 197-198; Zekâtın, malın bulunduğu yerden başka bir yere nakledilmesi hâlinde geçerli olup olmadığına dair Şâfiî âlimlerinin görüşleri için bk. Nevevî, *el-Mecmû'*, c. VI, s. 211-214; İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 131-132. Zekâtın nakli konusunda Hz. Ömer ve diğer sahâbilerden gelen uygulamaları muhtevî rivayetler için bk. Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-emvâl*, s. 704-708; İbn Zenceveyh, *Emvâl*, c. III, s. 1188-1196. Konu ile ilgili güncel fetva ve fıkıh meclisi kararları için bk. Karadâğî, *İstratejiyetü'l-tenmiye*, c. II, s. 746-748.

¹⁰³ Örneğin Malezya'daki tatbikat ile ilgili olarak bk. Awang, *İstismârü emvâlî'z-zekât*, s. 159-165, 167.

¹⁰⁴ Karadâvî, *Fikhü'z-zekât* adlı kitabında “fîsebilillâh” fonunun sadece Allah yolunda cihada hasredilmesi gerektiğini, ancak cihadın sadece bilindiği anlamda harp meydanında yapılan fiilî savaşla sınırlı olmadığını, İslâm'ın nusreti için yapılacak faaliyetlerin cihat kapsamında değerlendirileceğini ifade etmiştir. *Fikhü'z-zekât*, s. 443-445. Uluslararası Fıkıh Meclisi'nin “zekâtın istismarı” konulu III. Dönem toplantısında ise “fîsebilillâh” kavramını, umumen hayırlı işler kapsamında geniş anlamıyla yorumlayanların görüşlerine dayanarak zekâtın tenmiyesi için faaliyetler yapılabileceğini dile getirmiştir. Bk. *Mecelletü Mecmai'l-Fıkhi'l-İslâmî*, III. Dönem

tenmiyesini câiz saymışlardır. Zekâtın, fakire temlik edilmeden tenmiyesini câiz kabul eden âlimleri de bu kategoride saymak mümkündür. Zekâtın bu kapsamda tenmiyesi; fabrika vb. işletmeler açıp, fakirler lehine işletmek şeklinde olabileceği gibi, yalnızca zekâta istihkakı olanların istifade edeceği, bunların dışında kalanların ise ücret ödeyerek faydalanabileceği hastane, okul vb. hizmet kurumları açmak şeklinde de olabilmektedir.

Bu görüşü öne süren âlimlerin iki temel dayanağı bulunmaktadır:

1. “Fîsebîlillâh” fonu sadece cihadla sınırlı olmayıp, Allah’a yaklaştıran tüm hayırları kapsamaktadır.
2. “Fîsebîlillâh” fonu da dahil olmak üzere fakirler, miskinler, âmiller ve müellefe-i kulûb dışında kalan diğer fonlar için ayrılan zekâta temlik şartı yoktur.

Bu iki husus hakkında kadim ve muasır âlimlerin görüşlerini ele almadan önce zekâtın, sarf yerlerinin tamamına taksiminin gerekli olup olmadığı, tek bir sınıfa sarf edilmesinin kifayet edip etmeyeceği hükmüne değinmek yerinde olacaktır. Zira meseleye zekât toplayan kurum açısından bakıldığında, âyette zekâtın sarf edileceği sekiz sınıfın tamamı için ayrı fon tahsis edilmesi gerektiğine dair içtihadın benimsenmesi hâlinde, toplanılan zekâtın bir bölümü zorunlu olarak “fîsebîlillâh” fonuna aktarılacak ve bu görüşe sahip olanların kanaatine binaen aktarılan malı nemâlandırma imkânı ortaya çıkacaktır. Buna mukabil tek bir sınıf ile yetinilebileceğine dair görüşün benimsenmesi hâlinde sadece “fîsebîlillâh” fonuna aktarılması icap eden bir mal olmayacağı için nemâlandırmadan da söz edilemeyecektir. Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî fakihleri zekâtın, Mesârifü’z-zekâttan tek bir sınıfa verilebileceği gibi birden fazla sınıfa da verilebileceği görüşünü benimsemiştir.¹⁰⁵ Buna mukabil Şâfiî fakihleri ve İbn Hazm,¹⁰⁶ zekâtın âyette zikredilen sekiz sınıfın bulunması hâlinde tamamına verilmesi gerektiğini, bir sınıfa verip diğerini mahrum bırakmanın câiz olmadığı görüşünü savunmuştur. Şâfiî’ye göre zekâtın taksim edileceği her bir sınıf da üç kişiden az olmamalıdır.¹⁰⁷

Toplantısı, sy. 3, s. 386-387.

¹⁰⁵ Şeybânî, *el-Câmiu’s-sağîr*, s. 83; Cessâs, *Şerhu Muhtasari’l-Tahâvî*, c. II, s. 377-384; Serahsî, *Mebûsât*, c. III, s. 10; İbn Kudâme, *Muğnî*, c. IV, s. 127-129; Karâfi, *Zehîra*, c. III, s. 140; İbnü’l-Hümâm, *Fethü’l-kadîr*, c. II, s. 269-270. Görüşler ve tarihî uygulamalar için ayrıca bk. Ebû Yûsuf, Ya’kûb b. İbrâhîm, *el-Harâc*, Dâru’l-ma’rife, Beyrut 1979, s. 81-83; Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, s. 684-689; Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid ve nihâyetü’l-muktesid*, nşr. Abdurrezzâk el-Mehdî, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut 2004, s. 219.

¹⁰⁶ Ali b. Ahmed İbn Hazm, *el-Muhallâ bi’l-âsâr*, Dâru’l-Fikr, Beyrut ty., c. VI, s. 143-144.

¹⁰⁷ Mükellef, zekâtını bizâtihi sarf ederse, âmil için ayrılması gereken fon düştüğü gibi, âmil ücreti mukabilinde çalıştığı için ücretine denk gelecek bir meblağı aldıktan sonra kendisine tahsis edilmesi gereken sekizde birlik hisse düşer. Aynı zamanda müellefe-i kulûb fonu da yerine göre düşebileceği için zekât, geriye kalan altı sınıfa, her bir sınıftan en az üç kişiye verilmek üzere taksim edilir. Nevevî, *Mecmû’*, c. VI, s. 205-206.

Kendisinden bir rivayette Ahmed b. Hanbel'in de bu görüşe kail olduğu nakledilmektedir. Bu iki görüşe ilâve olarak İbrâhim en-Nehaî (ö. 96/714) gibi bazı fakihler; zekât olarak toplanan mal, tüm sınıflara yetecek kadar fazla ise tamamına verilir, buna mukabil az ise tek bir sınıfa verilir demişlerdir.¹⁰⁸

Bu görüşü savunanların dayandığı gerekçeleri aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

1. “Fîsebîlillâh” Fonunun Tüm Hayır İşlerini Kapsaması:

Dört mezhebe göre “fîsebîlillâh” fonuyla zekâta istihkakı olanlar, Allah yolunda cihat eden gazilerdir.¹⁰⁹ İbn Hazm da bu görüştedir.¹¹⁰ Bu hususta Hanefîlerle diğer mezhepler arasındaki görüş farklılığı, zengin gaziye zekât verilip verilmeyeceği noktasındadır. Hanefîlere göre âmil hariç¹¹¹ zekâtın sarf edileceği kimseler mutlaka fakir olmalıdır.¹¹² Cessâs'ın ifadesine göre,

Görüşler için bk. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 219.

¹⁰⁸ Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, s. 684-689; İbn Zenceveyh, *Emvâl*, c. III, s. 1107; İbn Kudâme, *Muğni*, c. IV, s. 128.

¹⁰⁹ Ebû Yûsuf'tan “fîsebîlillâh” dan maksadın fakirlikleri sebebiyle İslâm ordusunda yerini alamayan gaziler (منقطع الغزاة), İmam Muhammed'den ise hac etmek için yola çıkan ancak fakirliği sebebiyle haccını tamamlama imkânı olmayan kimseler (منقطع الحاج) olduğu nakledilmiştir. Cessâs, *Şerhu muhtasarı't-tahâvî*, c. II, s. 375-377; Serahsî, *Mebûsût*, c. III, s. 10; Kâsânî, *Bedâi'*, c. II, s. 154; Merginânî, *Hidâye*, c. II, s. 268-269.

İmam Muhammed *el-Asl* adlı kitabında İbrâhim en-Nehaî'den “Zekât malından hac ve başka bir şey için zekât verilmeyeceğini, ölmüş kimsenin borcunun ödenmeyeceğini, köle âzat edilemeyeceğini, mescit inşâ edilemeyeceğini, Yahudi ve Hristiyan'a verilemeyeceğini, yolda kalmış hacıya ve savaşa gidecek imkâna sahip olmayan gaziye verilmesinde bir beis olmadığına” dair hadisi nakletmiş ve “Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Muhammed bu hadisi esas almaktadır” demiştir. Bk. Muhammed b. El-Hasen eş-Şeybânî, *el-Asl*, nşr. Muhammed Boynukalın, Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Katar 2012, c. II, s. 103-104.

Hanefî fıkıh kitaplarında “fî sebîlillâh” ile ilgili Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in görüşlerine yer verildiği hâlde mezhep imamı Ebû Hanîfe'nin görüşünün ne olduğu hususunda bir açıklama yoktur. *Hidâye* şârihlerinden Serûcî (ö. 710/1310), Ebû Hanîfe'nin bu konudaki görüşünü tespit etmek için yaklaşık otuz kitaba baktığını ancak ona isnat edilen açık bir görüş rastlamadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte bazı Hanefî ve diğer mezheplere ait kitapların, farklı bir görüşe değinmeden Hanefî imamlarının bu kavramdan maksadın gaziler olduğuna hükmettiklerine dair nakillerden yola çıkarak, Ebû Hanîfe'nin de öğrencileri ile aynı görüşte olduğunu söylemenin mümkün olduğunu ifade etmiştir. Ebû'l-Abbâs Ahmed b. İbrâhim es-Serûcî, *el-Gâye*, Süleymaniye Ktp., Kadızâde Bl., nr. 198, c. III, vr. 267a-267b. Bu hususta diğer mezheplerin yaklaşımları için bkz. Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Ku'rân*, nşr. Muhammed Abdülkadir Atâ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, c. II, s. 553; Karâfî, *Zehîra*, c. III, s. 148.

Nevevî, *Mecmû'*, c. VI, s. 198-201. İbn Kudâme, *Muğni*, c. IV, s. 125-126. Görüşler için ayrıca bkz. Ebû Ubeyd, *Emvâl*, s. 724; İbn Zenceveyh, *Emvâl*, c. III, s. 1105-1107; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, s. 221; Karadâvî, *Fikhü'z-zekât*, s. 429-439.

¹¹⁰ Bk. İbn Hazm, *Muhallâ*, c. VI, s. 151.

¹¹¹ Bu husustaki farklı bir yaklaşım için bk. Ali, Ahmed b. Cessâs *Şerhu muhtasarı't-Tahâvî*, c. II, s. 380.

¹¹² Serahsî, *Mebûsût*, c. III, s. 10; Ekmelüddîn Muhammed b. Muhammed el-Bâbertî, *el-İnâye Şerhü'l-hidâye (Fethü'l-kadîr* ile birlikte) nşr. Abdurrezzâk Gâlib el-Mehdî,

âyet-i kerîmede sekiz sınıf sayılmış olsa da bundan maksat, fakirliğin sebebini beyan etmek olup sekiz sınıfın ortak vasfı fakirliktir.¹¹³ Diğer mezheplere göre ise konu ile ilgili Hz. Peygamber'den nakledilen rivayet¹¹⁴ sebebiyle gazinin fakir olması şart değildir. Görüldüğü üzere “fisebîlillâh” kavramının Allah yolunda cihat eden gazilere mahsus olduğuna dair kadim fukahâ arasında görüş birliği bulunmaktadır. Bununla birlikte bu kavramın diğer hayırlı hizmetlere de şâmil olduğuna dair bir algıya sebep olabilecek bazı ifadeler bulunmaktadır. Bunların ilki Ebû Yûsuf’a nispet edilen “el-Harâc” adlı kitapta geçmektedir. Ebû Yûsuf, zekâtın sarf edileceği yerleri anlatırken bir payın (sehm) da Müslümanların yollarının ıslahı için verileceğini ancak bunun, zekât toplayan âmillerin rızkını verdikten sonra olacağını ifade etmiştir.¹¹⁵ Mezhep literatüründe nâdirü’r-rivâye olarak kabul edilen ve imamlara nispet edilen görüşlerde ikinci derecede kaynak vazifesi gören kitaplardan biri olan el-Harâc’da geçen bu ifadenin zâhirinden, “fisebîlillâh” fonundan yolların ıslah edilebileceği akla gelmektedir. Ancak Ebû Yûsuf’tan zâhirü’r-rivâye olarak nakledilen ve bu fonun gazilere mahsus olduğunu ifade eden görüşleri dikkate aldığımızda “Müslümanların yolunu ıslah etme” ifadesinin mecazî anlamda, yani gaziler için kullandığı şeklinde anlamak gerekir.¹¹⁶

“Fîsebîlillâh” kavramının diğer hayır hizmetlerine de şâmil olduğunu düşündüren ikinci bir ibare Kâsânî’ye (ö. 587/1191) aittir. Kâsânî, zekâtın sarf edileceği yerleri anlatırken “fisebîlillâh”ın Allah’a yakılaşmayı sağlayan bütün fiillerden ibaret olduğunu, bunun kapsamına Allah’a itaat için çalışan herkesin ve hayra götüren her şeyin girdiğini ifade etmiştir.¹¹⁷ Kâsânî’nin bu ifadesinden, hayır olarak telakki edilen her şeyin “fisebîlillâh”ın muhtevasına girdiği zannedilse de bu ifadeyi sınırlandırma sadedinde sarf ettiği “şayet muhtaçsa”¹¹⁸ kaydı, bu ihtimali ortadan kaldırmaktadır. Nitekim zengin gaziye zekât verilemeyeceğini izah ederken zekâtın sarf

Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 2003, c. II, s. 269.

¹¹³ Cessâs, *Şerhu muhtasarı’l-Tahâvî*, c. II, s. 380.

¹¹⁴ “Zengin, ancak şu beş vasıftan birine sahip olursa kendisi için sadaka/zekât helâl olabilir: Allah yolunda cihat eden gazi, zekât toplamakla memur olan âmil, borçlu, fakire verilen sadakayı satın alan kimse, sadaka alan fakir komşusunun aldığı sadakayı kendisine hediye ettiği kimse.” Ebû Dâvûd, “Zekât”, 24. Bu konuda oluşan sünnet/gelenek için bk. İbn Zenceveyh, *Emvâl*, c. III, s. 1108-1112.

¹¹⁵ Ebû Yûsuf, *el-Harâc*, s. 81.

¹¹⁶ Nitekim zekât malı ile ölü kefenlenemeyeceği ve mescit vb. şeyler inşâ edilemeyeceğine dair Ebû Yûsuf’tan tevatür yoluyla nakledilen görüşler, (Şeybânî, *el-Asl*, II, 103-104) ondan nakledilen görüşlere bütüncül bir yaklaşımla bakmak isteyenler için önemli bir delil teşkil etmektedir.

¹¹⁷ Kâsânî, *Bedâi’*, c. II, s. 154.

¹¹⁸ ««وفي سبيل الله» عبارة عن جميع القرب فيدخل فيه كل من سعى في طاعة الله وسبيل الخيرات إذا كان محتاجا»

Kâsânî, *Bedâi’*, c. II, s. 154.

edileceği kimselerin mutlaka fakir olması gerektiğine dair Şâfiî aleyhine zikrettiği gerekçeler ve zekâtın rûknünü izah ederken temlik tahakkuk etmeyeceği için zekât malı ile mescit inşâ edilemeyeceği, ölü kefenlenemeyeceği, yol, ribât ve köprü inşâsı ve ıslahının yapılamayacağına¹¹⁹ dair zikrettiği hükümler, bu ifadeden neyi kastettiğini net olarak ortaya koymaktadır.

Bu hususta değinilmesi gereken üçüncü ifade ise Fahreddîn er-Râzî' ye (ö. 606/1209) aittir. Râzî, “fisebîlillâh”dan maksadın gaziler olduğunu belirttikten sonra terkibin, zâhiri itibarıyla sadece gazilere mahsus olmadığını ifade ederek, Kaffâl'ın, tefsirinde bazı fakihlerin sadakanın ölü kefenleme, mescit ve ribât inşâ etme gibi hayırlı işlere sarf edilebileceğini söylediğini nakletmiştir.¹²⁰ Râzî'nin Kâffâl'ın tefsirinden, onun da bazı fakihlerden naklettiği bu görüş açık bir şekilde “fisebîlillâh” fonundan umumi anlamda hayırlı tüm fiillere sarf edileceği anlaşılmaktadır. Ancak bu görüşe sahip fakihler kimdir ve ilmî ehliyetleri nedir? “an (عَنْ)” harfi ile yapılan ve meçhule havâle eden bu naklin sıhhat açısından güvenilirliği ne kadardır? Cevabı olmayan bütün bu sorular, mezkûr nakle rivayet ve dirâyet açısından itimat edilmesine manidir. Nitekim Râzî de bu ifadeden maksadın gaziler olduğunu belirterek şahsî görüşünü ortaya koymuştur.¹²¹

“Fisebîlillâh” kavramı ile alakalı olarak buraya kadar verdiğimiz mâlûmattan anlaşıldığı üzere, kadim fukahâ arasında bu ifadeden maksadın, gaziler olduğu ve umumen hayırlı sayılan işlerin kastedilmediği açıkça anlaşılacaktır.¹²² Kadim fakihler arasında var olan bu ittifakla birlikte yir-

¹¹⁹ Kâsânî, *Bedâi'*, c. II, s. 154, 142-143.

¹²⁰ Fahreddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebir*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981, c. XVI, s. 115.

¹²¹ Karadâvî, Râzî gibi bir muhakkik bir âlimin “fukahâ” tâbirini ancak müçtehit olan âlimler için kullanacağını, nitekim bu görüşü zikrettikten sonra da herhangi bir ta'likte bulunmamasını bu görüşe meylettiği şeklinde açıklamaktadır. Karadâvî, *Fikhü'z-zekât*, s. 436. Yukarıda zikretmiş olduğumuz gerekçeler karşısında Karadâvî'nin bu yorumunun ikna edici olmadığını mülahaza etmekteyiz.

¹²² Muhammed Zâhid el-Kevserî (ö. 1371/1952) hicrî 1366 yılında “zekât malından mescit inşâ edilir mi” şeklinde sorulan bir soruya dönemin âlimlerinden birinin “bu meselenin fakihler arasından ihtilâflı olduğunu, zekât malından mescit inşâ edilmesini câiz saymayan fakihler varsa da bu görüşün zayıf olduğunu” ihtivâ eden fetvasını tenkit sadedinde, “fisebîlillâh” fonuyla mescit vb. temlikin mümkün olmadığı fiiller yapılmayacağı hususunda fakihler arasında ihtilâfin olduğu savının tamamen bâtil ve mesnetsiz olduğunu ifade etmiş, bu ifadeden maksadın gaziler olduğu hususunda ittifak olduğunu belirtmiştir. Bkz. Muhammed Zâhid el-Kevserî, *Makâlâtü'l-Kevserî*, Dâru'l-Ahnâf, Riyâd 1993, s. 219-225. Kendisi farklı görüşte olsa da bu hususta dört mezhebin ittifak ettiğini tasrih eden âlimlerden birisi de Muhammed Reşid Rızâ'dır. Bk. *Tefsîrû'l-menâr*, Dâru'l-Menâr, Kahire 1947, c. X, s. 579.

Fikhü'z-zekât gibi zekât konusunda önemli eserler kaleme alan Yûsuf el-Karadâvî,

minci asırdan itibaren bazı ilim adamları “fisebîlillâh” kavramının sadece cihada münhasır olmadığını, özellikle de İslâm’ı ve Müslümanları müdafaya yönelik hizmetler başta olmak üzere menfaat-i âmmeye dönen her türlü hayırlı işin “fisebîlillâh” kapsamına dâhil olduğunu, lafzın zâhirinin de buna delâlet ettiğini söylemişlerdir.¹²³ Bu görüş sahiplerinin başında Muhammed Reşîd Rızâ¹²⁴ (ö. 1354/1935), Mahmûd Şeltût¹²⁵ (ö. 1383/1963), Diyanet İşleri Başkanlığı eski başkanlarından Ahmed Hamdi Akseki¹²⁶ (ö. 1371/1951) Mısır eski müftülerinden Haseneyn Mahlûf (ö. 1411/1990) ve Mustafa Zerkâ (ö. 1420/1999) gibi ilim adamları gelmektedir.¹²⁷ Bu meseleyi fıkıh meclisi düzeyinde farklı zamanlarda üç oturumunda ele alan Râbîta’ya bağlı Mecmau’l-Fıkhî’l-İslâmî, 1985 yılında düzenlediği 8. Dönem toplantısında oy çokluğu ile aldığı kararda, İslâm’a davetin de “fisebîlillâh” fonuna dâhil olabileceğini,¹²⁸ 1985 yılında düzenlediği 9. Dönem toplantısında “fisebîlillâh” fonundan küfür diyarında, İslâmî kimliğini koruma ve varlığını devam ettirmek maksadıyla okul ve hastane gibi müesseseler inşâ edilebileceğini, küfür diyarında bu gibi faaliyetlerin cihat

“fisebîlillah” hususunda dört mezhebin üç hüküm üzerinde ittifak ettiğini belirtmiş, ikinci madde olarak cihadın fisebîlillah’a dâhil olduğu hükmünü yazmıştır. Bkz. *Fikhü’z-zekât*, s. 435. Oysa dört mezhebin ittifak ettiği husus sadece cihadın fisebîlillah kapsamına girdiği değil, bu terkipten maksadın bizâtihi cihat olduğudur. Nitekim kendisinin her bir mezhepten yaptığı ayrıntılı nakillerden de bu husus açıkça anlaşılmaktadır. Karadâvî, 2009 yılında neşredilen *Fetâvâ Muâsıra* adlı fetva kitabının dördüncü cildinde, kadim fukahânın, bu fondan maksadın askerî anlamda cihat olduğuna dair ittifak ettiklerini belirtmiş ancak bu hususta cihadın daha geniş bir yelpazede düşünülmesini salık veren yeni ve muasır bazı içtihatların bulunduğunu ifade etmiştir. Bkz. *Fetâvâ muâsıra*, c. IV, s. 438-439.

¹²³ Kur’ân-ı Kerim’deki “fî sebîlillah” terkibi hususunda kapsamlı tahliller için bk. Karadâvî, *Fikhü’z-zekât*, s. 441-445; Ömer Eşkar, “Meşmûlâtü masrafî fî sebîlillah bi nazratin muâsratin hasebe’l-i’tibarâti’l-muhtelifa”, *Ebhâs fikhîyye fî kadâyâ’z-zekâti’l-muâsıra*, Dâru’n-nefâis, Amman 2004, c. II, s. 823-849.

¹²⁴ Reşîd Rızâ, *Tefsîrû’l-menâr*, c. X, s. 585.

¹²⁵ Mahmûd Şeltût, *el-Fetâvâ*, Dâru’ş-Şurûk, Kahire 2001, s. 118-119.

¹²⁶ Ahmed Hamdi Akseki, *Müslümâna Büyük İlmihal*, İstanbul 1971, s. 210-211. Bu hususta Din İşleri Yüksek Kurulu’nun görüşleri için bkz. 28.05.1955 tarih, 307 no’lu karar; 11.08.1950 tarihli 262 no’lu karar; 14.01.1965 tarihli, 41 no’lu karar; Din İşleri Yüksek Kurulu, *Fetvalar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015, 439 ve 457 no’lu fetvalar, s. 254, 259-260.

¹²⁷ Karadâvî, *Fikhü’z-zekât*, s. 437-439.

¹²⁸ Toplantıya katılan âlimlerden Mustafa Zerkâ, Abdullah Ömer Nasîf, Ebûbekir Mahmûd, Muhammed Habîb el-Hôca, Abdullah el-Bessâm bu karara olumlu oy vermiştir. Katılımcılardan Muhammed Mahmûd Savvâf “fî sebîlillah”ın bütün hayır işleri için kullanılabilceğini, Sâlih el-Fevzân, Bekr Ebû Zeyd, Muhammed b. Abdullah es-Sebîl ise “fî sebîlillah”dan maksadın sadece gaziler olduğunu ifade ederek bu karara muhâlif kalmışlardır. Bkz. “Râbitatü’l-Âlemi’l-İslâmî”, *Mecma’u’l-fikhîyyi’l-İslâmî*, *Karârât*, s. 185-188.

kavramına dâhil olduğunu kararlaştırmıştır.¹²⁹ Aynı oturumda konu ile ilgili alınan diğer bir kararda ise mücahitler için toplanan zekât malı ile onların lehine hastane, eğitim kurumları ve haklı davalarını anlatabilecekleri medya müesseseleri kurulabileceği benimsenmiştir.¹³⁰ 1988 yılında Beytû'z-zekât tarafından Kahire'de düzenlenen I. Zekât Kongresi'nde "fîsebîlillâh" özel olarak ele alınmış ve Râbîta'nın aldığı kararlar biraz daha genişletilerek tekrar edilmiştir.¹³¹

2. "Fîsebîlillâh" Fonu Dâhil Olmak Üzere Fakirler, Miskinler, Âmiller ve Müellefe-i Kulûb Dışında Kalan Diğer Fonlar İçin Ayrılan Zekâta Temlik Şartının Olmaması

"Fîsebîlillâh" kavramının umumi anlamda her türlü hayrı ihtiva ettiğini iddia eden ilim adamları, genel itibarıyla cumhurun, zekâtın rüknü olarak kabul ettiği¹³² temlik kavramı üzerinde de durmuşlar ve "fîsebîlillâh" fonu hakkında benimsedikleri görüşün zorunlu bir neticesi olarak ferdî temlik¹³³ şart olmadığını belirtmişlerdir. Bu görüşü ısrarla savunanlardan biri olan Mustafa Zerkâ, zekâtın sarf edileceği yerleri tayin eden âyet-i kerîmede "fakirler" kelimesinin "lâm" harfi ile geldiğini; miskinler, âmiller ve müellefe-i kulûbün ise fakirler lafzına atfedildiğini ancak "ve fi'r-rikâb" lafzının zarfiyet ifade eden "fi" harfi ile zikredildiğini ve "fîsebîlillâh" terkinin başında "fi" harfinin tekrar edildiğini belirterek bu değişikliğin mutlaka bir hikmetinin olduğunu ifade etmiştir.¹³⁴ Ona göre bunun hikmeti,

¹²⁹ Bu karara Yûsuf el-Karâdâvî, Mustafa Zerkâ gibi âlimler imza atarken, bir önceki kararda muhâlefet şerhi koyanlar bu karara da muhâlif olmuşlardır. *Karârât*, s. 213-216.

¹³⁰ Bu karara imza atanlar arasında büyük âlim Ahmed Fehmi Ebû Sünne de bulunmaktadır. *Karârât*, s. 2251-224.

¹³¹ Beytû'z-zekât el-Kuveytiyye, *Ahkâm ve fetâvâ'z-zekât*, s. 153-154.

¹³² Şeybânî, *el-Asl*, c. II, s. 105; Cessâs, *Şerhü'l-muhtasar*, c. II, s. 375; Serahsî, *Mebûsût*, c. II, s. 202, III, 9; Kâsânî, *Bedâi'*, c. II, s. 142; İbn Kudâme, *Muğni*, c. IV, s. 125-126; Nevevî, *Mecmû'*, c. VI, s. 184. İmam Mâlik, "fi'r-rikâb" fonunu, zekât malı ile köle satın alıp azat etmek şeklinde yorumlamıştır. Yine mezhepte muteber iki görüşten birine göre "el-ğârimîn" fonundan vefat etmiş kişilerin borcu ödenebilir. Karâfî, *Zehîra*, c. III, s. 146-148. Bu görüşlere binaen Mâlikîler nezdinde temlik şart olmadığı anlaşılmaktadır.

¹³³ Zekât malı ile hastane, okul vb. müesseseler açılmasını câiz sayan ilim adamları, mülkiyetin, müessesenin tüzel kişiliğine temlik (et-temlikü'l-cemâi) edilmesi gerektiğini ifade ederek, zekâta şart koşulan temlikin bu yolla hâsıl olacağını ifade etmektedirler. Bu husustaki görüşler ve pratikteki uygulamaları için bk. Muhammed Osman eş-Şebîr, "Mebdeü't-temlik ve medâ i'tibârihi fi sarfî'z-zekât" *Ebhâs fikhîyye fi kadâyâ'z-zekâti'l-muâsıra*, Dâru'n-Nefâis, Amman 2004, c. I, s. 439-449. Fakirlerin maslahatı için et-temlikü'l-cemâiyi yeterli görenlerden birisi de Mustafa Zerkâ'dır. *Mecelletü Mecmai'l-Fikhi'l-İslâmî*, III. Dönem Toplantısı, s. 401.

¹³⁴ Âyette zikredilen lafızlar öncesinde zikredilen harfi cerlerdeki değişikliğin, temlik

ilk dört sınıfta zekât doğrudan şahıslara verilmekte, kalan dördünde ise onların menfaatine olmak üzere başkalarına verilmektedir. Örnek olarak “ve fi’r-rikâb” fonu için ayrılan zekâttan istifade eden kölenin efendisi; “el-gârimîn” fonundan faydalanan, alacaktır. Aynı durum “fisebilillâh” fonu için de geçerlidir.¹³⁵

1992 yılında Kuveyt ’de düzenlenen Üçüncü Zekât Kongre’sinde temlik konusu müstakil olarak ele alınarak Zerkâ’nın yukarıda zikredilen görüşlerle paralel olarak aşağıdaki kararlar benimsenmiştir:

1. Zekâtın sarf yerlerini beyan eden âyette zikredilen ilk dört sınıfta (fukarâ, mesâkîn, âmilîn, müellefe-i kulûb) temlik şarttır. Temlikten maksat, para ya da meslek sahipleri için üretim araçları alınarak onlara teslim etmektir.
2. Zekât malından üretim müesseselerin açılması ve hisseler şeklinde hak sahiplerine temlik edilmesi câizdir. Bu durumda müessese, hak sahiplerinin mülkü hâline gelir; kendileri ya da onlara vekâleten başkaları tarafından idare edilir.
3. Zekât malı ile okul, hastane ve mülteci sığınakları ve kütüphane gibi hizmet müesseseleri açılabilir. Bu durumda;
 - a. Müessesenin hizmetinden zekâta hakkı olanlar istifade eder. Hak sahibi olmayanların istifadesi hâlinde geliri onlara dönecek şekilde ücret alınır.
 - b. Müessesenin mülkü hak sahiplerine ait olup, veliyyü’l-emr ya da onun atadığı kişiler tarafından yönetilir.
 - c. Müessesenin satılması ya da tasfiye edilmesi hâlinde elde edilen gelir hak sahiplerine aittir.¹³⁶

rükûnünün gerekliliğini destekleyecek şekilde hikmetinin beyanı hususunda bk. Bâbertî, *el-Înâye*, c. II, s. 269; Cârullâh Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki ğavâmidi’l-Tenzîl ve uyûni’l-ekâvil fi vücûhi’-te’vîl*, nşr. Âdil Abdülmevcûd – Alî Muavved, Mektebetü Ubeykân, Riyad 1998, c. III, s. 60-61.

¹³⁵ Zerkâ, *ez-Zekât*, s. 88-89. Zerkâ, Uluslararası Fıkıh Meclisi’nin III. Oturumunda ortaya koyduğu mülâhazasında temlikin şart olmadığını ısrarla vurgulamış ancak bunu âyetteki harflerin değişimine bağlamamış aksine âyet-i kerîmede “lâm” harfi ile zikredilen “fakirler” lafzının zekât bağlamında zikredilmiş hadisi şeriflerde “ff” harfi cerri ile zikredildiğini ifade etmiştir. Bk. *Mecelletü mecmai’l-fikhi’l-islâmî*, III. Dönem Toplantısı, sy. 3, s. 401-404.

¹³⁶ *Fetâvâ’z-zekât ve’s-sadakât ve’n-nüzûr ve’l-keffârât*, s. 155-156. Mez-kûr kararlar, konu ile ilgilenen muasır pek çok fakih tarafından herhangi bir itiraz edilmeden ve ta’lîk düşülmeden ictibas edilmiştir. Bk. Karadâğî, *Buhûs fi’l-fikhi kadâyâ’z-zekâti’l-muâsıra*, c. XII, s. 544-545; Nezîh Hamad, *Kadâyâ Fikhiyye Muâsıra*, s. 523-524; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve edilletühü*, Dârü’l-Fikr, Dımaşk 2007, c. X, s. 7939.

Temlik şartı koşmadan “fisebîlillâh” fonunun umumi anlamda her türlü hayırlı faaliyetlere şâmil olduğu ya da Allah yolunda cihat için sarf edilmesi gerektiği kabul edilse de cihadın; askeri, ilmî, medya, yayın vb. İslâm adına yapılan faaliyetleri de kapsadığı görüşü, bu fon için ayrılan zekât malının nemâlandırılmasının önünü de açmıştır. Bu bağlamda; “fisebîlillâh” fonundan; İslâmî televizyon kanalı kurulması/desteklenmesi,¹³⁷ İslâmî yayınlar neşredilmesi ve yayınevlerinin kurulması, şer’î ilim tahsili yapan okulların açılması, davetçi yetiştirilmesi,¹³⁸ insan haklarını savunmak için gerekli çalışmalar yapılması,¹³⁹ İslâm’ın nusreti için siyaset yapma gayretinde olan siyasetçilerin desteklenmesi,¹⁴⁰ fakirlere hizmet verecek tibbî müesseseler kurulması, kuyular açılması ve okulları inşâ edilmesi,¹⁴¹ Fakirlere meslek öğretilmesi için açılan kursların finanse edilmesi,¹⁴² İslâm’a yeni girmiş mühtedilerin sünnet ettirilmesi,¹⁴³ İslâm’ın meşrû saydığı muameleleri icrâ edip, kazancını hayırlı işlere sarf edecek bankalar kurulması,¹⁴⁴ verilen fetvalar ve bu fetvalara binaen yapılan uygulamalardan bazılarıdır.¹⁴⁵

Bu gibi uygulamaları da dikkate alarak “fisebîlillâh” fonu ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmak mümkündür. Öncelikle lugat itibarıyla “fisebîlillâh” kavramının Yüce Allah’ın rızasını kazanmaya sebep olacak her türlü hayır için kullanıldığı hususunda fakihler arasında bir görüş ayrılığı yoktur. Ancak buradaki sorun, terkinin âyetteki delâletinin ne olduğudur. Kanaatimizce, kadim fukahânın bu terkipten maksadın, sadece gaziler olduğu yönündeki görüşlerini desteklemek için zikrettikleri gerekçeler yeterlidir. Nitekim 20. Asra kadar farklı zaman ve coğrafyalarda telif edilen eserler uygulamanın da bu şekilde olduğunu göstermektedir.

¹³⁷ Karadâvî; *Fetâvâ Muâsıra*, c. IV, s. 396-398; Zühaylî, Muhammed, *Mevsûatü kadâyâ İslâmîyye muâsıra*, s. 518.

¹³⁸ Yûsuf el-Karadâvî, *Fıkhü’l-ekalliyât*, Dâru’ş-Şurûk, Kâhire 2007, s. 81-82.

¹³⁹ Karadâvî, *a.g.e.*, c. IV, s. 399-400.

¹⁴⁰ Bu fetvanın sahibi olan Karadâvî, bâtil ile mücadele etme azmi ve gayretinde olan siyasetçilere; propagandasını kendi malı ile yapma imkânının bulunmaması ve zekât dışındaki teberuların yetmemesi hâlinde şahsî olarak zekât verilebileceğini, ancak zekât müesseselerinin bu tür amaç için zekât vermesinin uygun olmayacağını ifade etmiştir. Karadâvî, *a.g.e.*, c. IV, s. 407-409. Benzer bir yaklaşım için bk. Eşkar, *Meşmûlâtü masrafî fi sebîlillâh*, c. II, s. 854-856.

¹⁴¹ Karadâvî, *a.g.e.*, c. IV, s. 414.

¹⁴² Şebîr, *Mebdeü’l-temlik ve medâ i’ tibârihi fi sarfi’z-zekât*, c. I, s. 447.

¹⁴³ Karadâvî, bu şekilde yapılacak harcamanın, “fisebîlillâh”, “müellefe-i kulûb” ya da mühtediler fakir ise “fukara” fonundan yapılabileceğini söylemektedir. *a.g.e.*, c. IV, s. 415-416.

¹⁴⁴ Zerkâ, *Zekât*, s. 89-90.

¹⁴⁵ Benzer fetvalar için bkz. *Fetâvâ’z-zekât ve’s-sadakât ve’n-nüzûr ve’l-keffârât*, s. 158-161, 164-166; Şebîr, *a.g.e.*, c. I, s. 441-447.

“Fîsebîlillâh” fonunun cihâd çerçevesinde kalması ancak cihâd mefhumunun dar anlamıyla değil; İslâm’ın yücelmesi ve nusreti adına yapılacak her türlü hizmeti içine alacak şekilde geniş bir şekilde anlaşılması gerektiğine dair yapılan yoruma binaen, bazı örnekleri yukarıda zikredilen uygulamalara bakıldığında, ilgili âyetin hasra delâlet eden “İnnemâ” ile başlaması ya da Hz. Peygamber’in, zekâtın taksimini Yüce Allah’ın bizâtihi yaptığına dair vurgularını işlevsiz hâle getirdiği düşünülmektedir. Nitekim bu kapı açıldığında, yakın zamanda ülkemizde de müşâhede edildiği üzere, indî bir yorum ve mesnetsiz bir te’vil ile hayır addedilen her türlü fiilin bu kapsamda değerlendirilmesi mümkün olacak,¹⁴⁶ “vâcibin ancak kendisi ile tamamlanacağı şeyler de vâciptir” kaidesine sığınarak zekât malı; idarî masraflara, misafir ağırlamaya, geziler düzenlemeye varıncaya kadar vâcib addedilen pek çok keyfi iş için harcanabilecektir. Cihadın geniş bir şekilde yorumlanma imkânı, özellikle de misyonerlik faaliyetlerinin yoğun bir şekilde icrâ edildiği, İslâm kimliğinin varlık yokluk mücadelesi verdiği bölge ve şartlarda prensip olarak kabul edilse ve yine buna binaen tenmiyesi câiz görülse bile, taksimini Yüce Allah’ın bizâtihi yaptığı zekâtı sadece bu sınırlar dairesinde tutmak lazımdır.

Sonuç olarak, “fîsebîlillâh” fonunun kadim fukahânın yorumuna göre anlaşılması ve icrânın buna göre olması ihtiyata daha uygundur. Hayırlı olduğu hususunda hiç kimsenin şüphe etmediği diğer hizmetler için zekât dışındaki vakıf gelirleri ve teberruların kullanılması mümkündür. Hayır namına deruhte edilecek işlerin külfetini sadece zekâtın boynuna yüklemek isabetli değildir.

C. Zekât Malının Zorunlu Hâllerde Muvakkaten İstismarı

Bilindiği üzere zekât toplayan kurumlar topladıkları zekât malını çeşitli sebeplerle hak sahiplerine hemen aktaramamaktadır. Zekât verilebilecek kimseler arasından zekâta en muhtaç olanların tespit edilmesi, zekâtın örneğin Somali vb. ülkelerdeki fakirler için yardım kampanyaları bağlamında toplanması ve bu kampanya için muayyen bir bitiş tarihi belirlenmesi, özellikle de Gazze gibi bölgelerdeki Müslümanlar için toplanan zekât paralarının aktarılmasında meydana gelen bir takım manilerin belirli bir süreden önce aşılabilmesi vb. hususları bu sebepler arasında saymak mümkündür. Bu bağlamda şöyle bir soru gündeme gelebilir: Tutarı kimi zaman milyonlarca lirayı bulan zekât parası hak sahiplerine aktarılincaya kadar olduğu gibi bekletilmeli mi yoksa bu para muvakkaten İslâm’ın meşrû

¹⁴⁶ Zekât müesseseleri tarafından zekâtın toplanması ve sarf edilmesinde irtikâp edilen bir takım benzer olumsuzluklar için bk. Muhammed Zühaylî, *Takvîmü’l-tatbîkâtî’l-muâsıra li’z-zekât icâbiyyât ve selbiyyât*, s. 622-623.

saydığı muameleleri icrâ eden bankalarda nemâlandırılabilir mi? Zekâtın gerek İslâmî usullerle çalışan bankalarda gerekse meşrû alanlarda faaliyet gösteren şirketlerde istismarı her hâlükârda zekât müessesesi ile diğer kurum arasında mudârebe ya da müşâreke gibi bir ortaklığı ya da satın veya satın alınan bir akarın kiralanması gibi bir muamelenin yapılmasını icap ettirecektir. Bütün bu muameleler zekât malı için kâr/zarar ihtimallerini gündeme getirecektir. Böyle bir ihtimal göze alınarak zekât malının istismarı yönünde bir fetva verilecekse, bu muamelelerden en az zarar riski barındıran muamelenin seçilmesi gerekir. Bu da Türkiye şartlarında paranın piyasa şartları gereği zarar etmediği tecrübe edilen Katılım bankalarına mudârebe usulü ile verilmesi şeklinde olmalıdır.

Yûsuf el-Karadâvî, bu sorunun Dünya İslâm Hayır Örgütü tarafından gündeme getirildiğini, örgütün zekât talebi için kendisine başvuran şahıslar hakkında inceleme yaptığını ve bunun da belirli bir süreyi aldığını dolayısıyla topladığı zekât paralarını hemen aktarma imkânının bulunmadığını dile getirdiğini ifade etmiştir. Karadâvî özellikle de paranın alım gücünün azaldığı dönemlerde zekât için toplanan milyonlarca liranın atıl bırakılması gerektiğini ve bir yılı aşmayacak şekilde muvakkaten istismar edilmesi gerektiğini dile getirmiştir.¹⁴⁷

Bu tür bir uygulama Türkiye’de zekât toplayan müesseselerin başında gelen Türkiye Diyanet Vakfı tarafından da yapılmaktadır. Vakıf, genel merkez tarafından çeşitli kanallardan toplanan zekât bağışlarını, hak sahiplerine ulaştırıncaya kadar geçen süre içinde Katılım Bankalarında değerlendirmektedir. Nemâlandırılan bağışlara ait tahakkuk eden gelirler de aynı şekilde aslı gibi zekâtın sarf yerlerine harcanmaktadır.¹⁴⁸

Sonuç

Zekât potansiyelinin daha verimli kullanılması ve fakire kalıcı bir katkı temin etmesi gayesi ile ortaya atılmış olan zekâtın nemâlandırılması fikri, zekât olarak toplanan malın, hak sahipleri lehine çeşitli üretim alanlarında istihdam edilerek arttırılması anlamında kullanılmaktadır. Zekâtın tenmiyesi; mükellef tarafından tenmiyesi ve zekât toplamak ve dağıtmak için aracılık yapan kurum tarafından tenmiyesi olmak üzere iki şekilde olabilir.

¹⁴⁷ *Mecelletü mecmâ’l-fıkhî’l-islâmî*, III. Dönem Toplantısı, sy. 3, s. 386; Karadâvî, *Fetâvâ muâsıra*, c. IV, s. 404-406, 431-432.

¹⁴⁸ Vakfın ’Malî İşler Müdürü olan Salih Akıncı’nın verdiği bilgiye göre, 2015 yılı içinde genel merkez ve şubeler tarafından toplanan zekât tutarı 14.603.120 liradır. Bu bağışlardan klasik bankalar aracılığı ile toplanan kısmı, Katılım Bankalarına aktarıncaya kadar vadesiz hesaplarda bekletilmektedir. Vakfın, zorunlu olduğu anlaşılan bu tenmiye dışında zekât malını nemâlandırma gibi bir faaliyeti bulunmamaktadır.

Genel kabule göre zekât fevrî bir vaciptir. Vücûb şartları oluştuktan sonra imkân dâhilinde hemen verilmelidir. Mükellefin, zekâtın vacip olduğu maldan zekâtını vermeyerek malını tenmiye etmeye devam etmesi hâlinde, fevrî olarak yerine getirmesi gereken bir vâcibi ertelediğinden uhrevî mesûliyet söz konusu olur. Bununla birlikte zekâtını zamanında vermeyip malını tenmiye etmeye devam ederse, zekât vereceği miktara tekabül eden nemâda fakirin hakkı yoktur.

Zekâtın aracı kurum tarafından tenmiyesi; fakire temlik etmek sûretiyle tenmiyesi ve temlik etmeden tenmiyesi şeklinde iki şekil tasavvur edilebilir. Zekâtın fakire temlik edilerek tenmiyesi câizdir. Temlik etmeden tenmiyesi ise muasır fakihler arasında tartışmalıdır. Bazı detay şartlarda ihtilâf etmiş olsalar da tenmiyeyi câiz kabul eden fakihler olduğu gibi, mutlak anlamda câiz olmadığını savunan fakihler de bulunmaktadır. Bu iki görüşün yanında tenmiyenin ancak fakirlerin âcil ihtiyaçları karşılandıktan sonra câiz olabileceğini savunan bir görüş olduğu gibi, “fisebîlillâh” fonuna aktarılacak zekât malının tenmiyesini câiz sayan bir görüş de bulunmaktadır. Fakirin ihtiyacından artan kısmın tenmiye edilebileceği görüşü, vâkıada karşılığı bulunmayan bir görüştür. “Fisebîlillâh” fonuna aktarılan malın tenmiyesi ise, gazilerin rızası ve maslahatlarına muvâfık olarak vekâleten yapılabilir. Zekât malının, zorunlu hâllerde hak sahipleri lehine geçici bir süre için tenmiyesi câizdir.

Zekâtın, sarf edileceği sekiz fon için eşit olarak taksim edilmesi şart olmadığı için günümüzde açıklık sınırında bulunan fakirlerin çokluğu dikkate alınarak toplanan zekâtın sadece fakirler fonuna aktarılması mümkündür. Bazı pilot bölgelerde belirli sayıda fakir tespit edip, onlar adına kısa sürede nemâlandırılması mümkün olan işletmeler kurulabilir. Nemâlandırmaya konu olan alan, bölgesine göre hayvancılık olabileceği gibi tarım arazisi ya da küçük atölyeler de olabilir. Burada önemli olan tenmiye adına fakirin mağdur edilmemesi, bir an önce ihtiyacının karşılanmasıdır. Kurulan işletme fakirlere temlik edilir. Muhtemel bir atâleti önlemek için onların da istihdam edilmesi sağlanır. İşletmenin kendisi bu fakirlerin olduğu gibi elde edilen nemâ da onlara ait olacaktır. İşletmedeki hisselerini satmamları için gerekli tedbirleri almak câizdir. Uygulanacak böyle bir tenmiye modeli, temlik tahakkuk etmeden girişilecek bir faaliyete ihtiyaç bırakmayacaktır. Girişilecek bu tür bir tenmiye hareketinin, fakihler tarafından hududu belirlenmiş kanunlar marifetiyle olması ve kanuna uygunluğun devlet kontrolü ile sağlanması, muhtemel suistimallerin önüne geçebilmek için şarttır.

Kaynakça

- Abdulfettah, Muhammed Ferah, *Meşrûiyetü'l-istismâri'z-zekevî*, (II. Uluslararası Zekât Konferansı Tebliğleri), Matbaatu Erû, Sudan 2014 (129-130).
- Abdilhâdî, Ya'kûb, *İstismâru emvâli'z-zekât, el-Ma'hedü'l-âlemî li-ulûmi'z-zekât*, Hartûm, ty.
- Abdulilâh, Muhammed Ahmed, *et-Tecrûbetü's-Sûdâniyye fi'l-mesârif, el-Ma'hedü'l-âlemi li-ulûmi'z-zekât*. <http://www.zakat-chamber.gov.sd/arabic/files/tagroba-masaref.pdf> (erişim: 23.10.2016)
- Akseki, Ahmed Hamdi, *Müslümâna Büyük İlmihal*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1971.
- Ânî, Hâlid Abdurrezzâk, *Mesârifü'z-zekât ve temlikuhâ fi dav'i'l-Kitâbi ve's-sünne*, Dâru Üsâme, Amman 1999
- Abdulbârî Awang, *İstismâru emvâli'z-zekât ve tatbîkâtuhû fi beyti'l-mâl bi-Malezya*, Mecelletü't-tecdîd, Malezya 2011, sy. 29, s. 143-170. <http://journals.iium.edu.my/at-tajdid/index.php/Tajdid/article/view/131/107> (erişim: 20.10.2016).
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Muhammed, *el-Înâye şerhu'l-inâye* (Fethü'l-kadîr ile birlikte) nşr. Abdurrezzâk Gâlib el-Mehdî, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Beytu'z-zekât el-Kuveytiyye, *Ahkâm ve Fetâvâ'z-zekât ve's-sadakât ve'n-nüzûr ve'l-keffârât*, Mektebetü's-Şüûni's-Şer'iyye, Kuveyt 2016.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî, *el-Fusûl fi'l-usûl*, nşr. Acil Câsim en-Neşîmî, Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şüûni'd-Dîniyye, Kuveyt 1994.
- _____, *Şerhu Muhtasarî'l-Tahâvî*, nşr. İsmetullah İnâyet – Said Bektaş, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2013.
- Dâru'l-iftâ el-Mısriyye, <http://www.dar-alifta.org/AR/ViewFatwa.aspx?ID=12122&LangID=1&MuftiType=0> (erişim: 18.06.2016).
- Din İşleri Yüksek Kurulu*, Fetvalar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015.
- Ebû Gudde, Abdulfettâh, “Fetvâ fi İstismâri emvâli'z-zekât”, *Mecelletü'l-Müctema'*, Kuveyt 1986, sy. 793, s. 34-35.
- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm, *Kitâbu'l-emvâl*, nşr. Muhammed İmâra, Dâru's-şurûk, Beyrut 1989.
- Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm, *el-Harâc*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut 1979.
- Eşkar, Muhammed Süleyman, “el-İlzâm bi'z-zekât fi'z-zâhiri ve'l-bâtın”, *Ebhâs fikhîyye fi kadâyâ'z-zekâti'l-muâsıra*, Dâru'n-Nefâis, Amman 2004.
- Fâdânî, Abdulkâdir, “Temvîlü'l-meşrûâtî'l-intâciyyeti ve temlikuhâ

li'l-müstehikkîn", *el-Mü'temerü'l-âlemî's-sâbi' li'z-zekât*, Kuveyt 2007, s. 63-85.

Fetâvâ'l-Lecneti'd-dâime li'l-buhûsi'l-İlmiyye ve'l-iftâ, nşr. Ahmed b. Abdurrezzâk Dervîş, Dâru'l-müeyyed, Riyad 2003.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Müstesfâ min ilmî'l-usûl*, nşr. Muhammed Süleyman Eşkar, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1997.

Gufeylî, Abdullah Mansûr, *Nevâzilu'z-zekât*, Banku'l-Bilâd - Dâru'l-mîmân, Riyad 2008.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

İbnü'l-Hümâm, Mahmûd b. Abdülvâhid, *Fethü'l-kadîr*, nşr. Abdurrezzâk Ğâlib el-Mehdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

İmâmü'l-Harameyn el-Cüveynî, Abdülmelik, *Gıyâsü'l-ümem fi'tiyâsi'z-zulem*, nşr. Abdulazîm ed-Dîb, el-Mektebetü'l-Kübrâ, yy., 1401h.

_____, *el-Burhân fî usûli'l-fikh*, nşr. Abdülazîm ed-Dîb, Katar 1399h.

İbn Hazm, Alî b. Ahmed, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut ty.

İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, nşr. Abdurrezzâk el-Mehdî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 2004.

İbn Zenceveyh, Humeyd b. Mahled, *Kitabu'l-emvâl*, nşr. Şâkir Zîb Feyyâd, Merkezü'l-Melik Faysal, Riyad 1986.

Karâdâĝî, Ali Muhyiddîn, *Buhûs fi fikhi kadâyâ'z-zekâti'l-muâsıra* (Hakîbetü tâlib içinde) Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2013.

_____, *İstrateciyyetü't-tenmiyyeti's-şâmile ve's-siyâsâti'l-iktisâdiyye fi zilli'r-rabû'l-arabî*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2012.

Karadâvî, Yûsuf, *Fıkhu'z-zekât*, Müessesetür'-Risâle en-Nâşirûn, Beyrut 2005.

_____, *Fetâvâ Muâsıra*, Dâru'l-Kalem, Kâhire 2009.

_____, *Fıkhu'l-ekalliyyât*, Dâru's-Şurûk, Kâhire 2007.

_____, *Li key tenceha müesseseti'z-zekât fi't-tâtbîki'l-muâsır*, el-Ma'hedü'l-İslâmî li'l-buhûs ve't-tedrib, Cidde 1994.

Karâfî, Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs, *ez-Zehîra*, nşr. Muhammed Bû Hubze, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1994.

_____, *Şerhu Tenkîhu'l-Fusûl*, nşr. Tâhâ Abdurraûf Sa'd, Şeriketü't-Tibâa el-Müttehîde, Beyrut 1973.

Kâsânî, Alâuddin Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'* nşr. Muhammed Adnan Dervîş, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut

2000.

- Kâsım Hâcc Muhammed, “İstismâru emvâli’z-zekât ve devruhû fi tahkîki’l-fealiyyeti’l-iktisâdiyye”, *Mecelletü’l-Vâhât li’l-buhûs ve’d-dirâse*, sy. 12, Câmîatu Garâdiye 2011, s. 514-531.
- Kevserî, Muhammed Zâhid, *Makâlâtü’l-Kevserî*, Dâru’l-Ahnâf, Riyâd 1993.
- Merdâvî, Alî b. Süleymân, *el-İnsâf fî ma’rifeti’r-râcih mine’l-hilâf*, nşr. Muhammed Hasan, Dâru’l-kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- Merğînânî, Burhânuddîn Alî b. Ebî Bekr, el-Hidâye (Fethü’l-kadîr ve İnâye ile birlikte), Dâru’l-Kütubi’l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd, *el-İhtiyâr li ta’lîli’l-Muhtâr*, nşr. Şuayb Arnaût ve diğ., Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, Beyrut 2009.
- Munazzamatü’t-teâvuni’l-İslâmî, *Mecelletü Mecma’i’l-Fikhi’l-İslâmî*, III. Dönem Toplantısı, sy. 3.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmuz, *Mir’âtü’l-usûl şerhu Mirkâti’l-vusûl*, nşr. İlyas Kaplan, Dâru Sâdır, Beyrut 2011.
- Nevevî, Ebu Zekeriyâ, Yahyâ b. Şeref, *el-Mecmû Şerhu’l-Mühezzeb*, nşr. Muhammed Necîb el-Mutîf, Mektebetü’l-İrşâd, Cidde ty.
- Nezîh Hamad, *Kadâyâ Fikhiyye Muâsıra fî’l-mâl ve’l-iktisâd*, Dâru’l-Kalem – Dâru’ş-Şâmiyye, Beyrut 2001, s. 523-524.
- Özek, Ali, “Zekâtın Nemâlandırılması”, *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur’ân ve Sünnet’te Zekât*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2008.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, *et-Tefsîrü’l-kebîr*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1981.
- Remlî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed, *Nihâyetü’l-muhtâc ilâ şerhi’l-Minhâc*, Dâru’l-Kütubi’l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- Reşîd Rızâ, Muhammed, *Tefsîru’l-Menâr*, Dâru’l-Menâr, Kahire 1947.
- Sâlih b. Muhammed el-Fevzân, *İstismâru’l-emvâli’l-vâcibe hakkân lillahi*, http://fac.ksu.edu.sa/sites/default/files/mlkhs_bhth_lmjstyr.pdf (erişim: 23.10.2016).
- Serahsî, Ebûbekr, Muhammed b. Ebî Sehl, *el-Mebsût*, Dâru’l-Mâr’rife, Beyrut ty.
- Serûcî, Ebû’l-Abbâs Ahmed b. İbrâhîm, *el-Gâye*, Süleymaniye Ktp., Kadızâde Bl., nr. 198.
- Şâfî, Muhammed b. İdrîs, *el-Ümm*, nşr. Rıf’at Fevzî, Dâru’l-Vefâ, Mansûre 2001.
- Şebîr, Muhammed Osmân, *İstismâru emvâli’z-zekât*, “Mebdeü’t-temlik ve medâi’ tibârihi fi sarfi’z-zekât”, *Ebhâs fikhiyye fi kadâyâ’ zekâti’l-muâ-*

- sıra*, Dâru'n-nefâis, Amman 2004.
- Şeltût, Mahmûd, *el-Fetâvâ*, Dâru'ş-Şurûk, Kahire 2001.
- Şevkânî, Muhammed Alî, *İrşâdu'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hakki min ilmî'l-usûl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- Şeybânî, Muhammed b. El-Hasen, *el-Asl*, nşr. Muhammed Boynukalın, Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Katar 2012.
- _____, *el-Câmi'u's-sağîr*; nşr. Muhammed Boynukalın, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2011.
- Şirbînî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti el-fâzi'l-Minhâc*, nşr. Şeyh Cevbelî eş-Şâfiî, Dâru'l-fikr, Beyrut 2004.
- Vâsitî, Eslem b. Sehl, *Târîhi Vâsit*, nşr. Kurkîs Avvâd, Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1406.
- Yaman, Ahmet, “Zekâtın Nemâlandırılması” adlı tebliğe müzakeresi, *Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Kur'an ve Sünnet'te Zekât*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2008, s. 371-377.
- Zeylâî, Fahrüddîn Osmân b. Alî, *Tebyînü'l-hakâik Şerhu Kenzü'd-dekâik*, Beyrut, ty.
- Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhû*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 2007.